

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAĞATI BİLİM DALI**

**KLASİK ARAPÇA'NIN ORTAYA ÇIKIŞI
VE KULLANIM ALANI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SEVDE ALAN

BURSA 2008

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAĞATI BİLİM DALI**

**KLASİK ARAPÇA'NIN ORTAYA ÇIKIŞI
VE KULLANIM ALANI**

SEVDE ALAN

**DANIŞMAN
Doç. Dr. İSMAİL GÜLER**

BURSA 2008

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

..... Anabilim/Anasanat Dalı,

..... Bilim Dalı'nda Numaralı

.....'nın Hazırladığı ".....

....." Konulu

..... (Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik Tezi/Çalışması) İle İlgili Tez Savunma Sınavı,
...../...../ 20.... Günü -Saatleri Arasında Yapılmış, Sorulan Sorulara Alınan Cevaplar Sonunda Adayın
Tezinin/Çalışmasının(Başarılı/Başarısız) Olduğuna(Oybirliği/Oy
Çokluğu) İle Karar Verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

...../...../ 20.....

ÖZET

Yazar : Sevde Alan
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı : Arap Dili Ve Belagatı
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : viii + 54
Mezuniyet Tarihi : / / 2008
Tez Danışman(lar)ı : İsmail Güler, Mehmet Yalar, Hasan Taşdelen

KLASİK ARAPÇA'NIN ORTAYA ÇIKIŞI VE KULLANIM ALANI

Klasik Arapça ana çatısı değişmeden devam etmekte olan en eski edebi metinler, Kur'an-ı Kerim ve hadiste gördüğümüz lehçeler üstü Arapçadır.

Arap lehçelerinin çeşitliliğine rağmen ortaya çıkan bu ortak edebiyat dilinin hangi büyük lehçe veya lehçelere dayandığı ciddi bir tartışma konusu olmuştur. Arap âlimleri ve müsteşrikler konuya birbirinden farklı yorumlar getirmişlerdir. Bu çalışmada farklı görüşleri ve dayanaklarını karşılaştırmalı olarak değerlendirmeye ve rasyonel sonuçlara ulaşmaya çalıştık. Öne sürülen görüşlerin hangilerinin bilimsel verilere dayandığını ve kabul edilebilir olduğunu incelemeye gayret ettik.

. Çalışmamızda konuyu İslam öncesi ve ilk İslam dönemindeki dil örnekleri ile sınırlı tuttuk. Bu örnekleri günümüze taşıyan klasik kitaplara ve bunlardan hareket ederek görüş beyan eden batılı ve Arap yazarların eserlerine ulaşmaya çalıştık. Klasik Arapça denildiğinde ilk akla gelen unsurlardan olan irabın Cahiliyye şiirinde tam olarak kendisini gösterdiğini belirttik.

Ortak edebiyat dilini başka hiçbir lehçeye hisse vermeden sadece Kureyş lehçesine dayandırmanın doğru olmayacağı sonucuna vardık. Ana çatının Kureyş lehçesinden beslendiğini ve bunun yanında diğer bazı lehçe ve lehçe gruplarının ortak dile etkisinin olduğunu tesbit ettik.

Anahtar Sözcükler

Klasik Arapça
Sami dil ailesi

Kureyş lehçesi

irab

nahiv

ABSTRACT

Yazar : Sevde Alan
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı : Arap Dili Ve Belagatı
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : viii + 54
Mezuniyet Tarihi : / / 2008
Tez Danışman(lar)ı : İsmail Güler, Mehmet Yalar, Hasan Taşdelen

KLASİK ARAPÇA'NIN ORTAYA ÇIKIŞI VE KULLANIM ALANI

Classical Arabic is, remains firm of main frame, superior of the dialects which we see in ancient literary articles, the Koran and the Tradition. Despite of the variation of Arabic dialects, this language has arisen as a common Arabic language. It has been a discussion topic that this language stands on which major dialect or dialects. Arabic scholars and orientalisists have commented on this topic with different approaches. In this study we have attempted to evaluate different opinions and foundations of these ideas and reach the rational consequences. We have tried to analyze which ideas depend on scientific resources and which ideas seem to be acceptable.

In this study we have restricted the topic with language samples from pre-Islamic and early Islamic period. We tried to benefit from classical books that bring these language samples to our time and Arabic authors' opinions which are supported by these books. We declared that keys ending as the characteristic feature of Classical Arabic is widely used in poem of Jahiliyyah.

The falsity of the idea, common literary language doesn't stands on any dialects but only Quraish dialect, is one of the consequences of our research. Beside the main frame of the common literary language is fed by Quraish dialect we also realized that dialect groups has an effect on common literary language.

Key Words

Classical Arabic dialect of Quraish case ending grammar
Semitic language
group

ÖNSÖZ

Arapça Cahiliyye döneminin sonlarından itibaren büyük bir ilerleme kaydetmiş, kabilelerin kendi aralarında konuştukları çok sayıda lehçe gelişmiştir. Arap Yarımadasında rastlanan bu çeşitli lehçelere rağmen şairlerin şiirlerinde kullandıkları ortak bir edebiyat dili görülmektedir. Klasik Arapça diye isimlendirilen bu edebiyat dilini; Cahiliyye şiiri, Kur'an-ı Kerim, hadis, Hz. Peygamberin ve ilk halifelerin resmî haberleşmeleri, eyyâmu'l-arab konusundaki mensur eserler ve emsaller temsil etmektedir.

Bu müşterek edebî dilin kaynağı öteden beri araştırılmış, konuya gerek Arap araştırmacılar gerekse müsteşrikler tarafından farklı yorumlar getirilmiştir. Çalışmamızın amacı bu farklı yorumları bir araya getirerek tarafsız bir karşılaştırma yapmak ve ulaştığımız bilgiler ölçüsünde Klasik Arapça'nın ortaya çıkışı ve kullanım alanı konusunda bilgilenecek ve bilgilendirmektir. Daha önce yapılan araştırmaların tek bir görüş üzerinde durarak o fikri savunmuş olması, karşılaştırmalı olarak müstakil bir akademik çalışmanın yapılmamış olması bizi bu konuyu çalışmaya yönlendirmiştir. Çalışmamız, okuyucunun Klasik Arapça ile ilgili zihninde oluşabilecek sorulara cevap bulabilmesi ve birbirinden farklı görüşlere bir arada ulaşabilmesi yönüyle önem taşımaktadır.

Araştırma, giriş kısmı dışında iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın kaynakları ve yöntemi izah edildikten sonra Samîler, Samîlerin yaşadıkları yerler ve Samî diller arasındaki bağlantı hakkında özet bilgi verilmiştir.

“Arap Lehçeleri ve Kur'an-ı Kerim” başlığını taşıyan birinci bölüm iki ana başlık altında tasnif edilmiştir. İlk olarak lehçelerin ortaya çıkışı ve değerinden bahsedilmiş, ardından Kur'an dili ile ilgili bir takım tartışmalara yer verilmiştir. Ortak dil problemi, Kureyş lehçesi tartışmaları, Müsteşriklerin konu hakkındaki görüşleri ve şiirsel dile kaynaklık eden yer problemi meseleleri bu tartışmaların en önemlileri olarak alt başlıklar altında incelenmiştir.

“Klasik Arapça'nın Mühim Meseleleri” başlığını taşıyan ikinci bölümde ise Klasik Arapça'nın sınırları konusu ile bir giriş yapılmış, daha sonra lahn meselesi, nahvin ortaya çıkışı ve irab meselesi ayrıntılı olarak işlenmiş, İslamiyetin Arap diline etkisi ve modern dil çalışmalarının değerlendirilmesi ile bölüm sonlandırılmıştır.

Çalışmada özel anlamda bir kısaltma kullanılmadığından kısaltmalar cetveli eklenmemiştir.

Bu araştırmada sürecin başından sonuna kadar tavsiye ve tashihleri ile sürekli yol gösteren ve yardımcım olan danışman hocam Doç Dr. İsmail Güler'e, bilgi ve tecrübeleriyle rehberliğinden istifade ettiğim hocam Hasan Taşdelen'e ve manevî desteğinden dolayı eşim Muhammed Ali Ercan'a teşekkürlerimi sunarım.

BURSA-2008

Sevde ALAN

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Kaynakları ve Yöntemi.....	1
1.1.1. Araştırmanın Kaynakları.....	1
1.1.2. Araştırmanın Yöntemi	2
1.2. Samiler ve Yaşadıkları Yerler.....	2
1.3. Sami Diller Arasındaki Bağlantı.....	4
2. ARAP LEHÇELERİ VE KUR'AN-I KERİM.....	7
2.1. Lehçelerin Ortaya Çıkışı ve Değeri	7
2.2. Kur'an Dili Tartışmaları	11
2.2.1. Ortak dil problemi.....	11
2.2.2. Kureyş lehçesi tartışmaları.....	13
2.2.3. Müsteşriklerin ortak dil konusundaki görüşleri	19
3. KLASİK ARAPÇANIN MÜHİM MESELELERİ.....	27
3.1. Klasik Arapçanın Sınırları	28
3.2. Lahn Meselesi ve Nahvin Ortaya Çıkışı	30
3.2.1. Lahn meselesi	31

3.2.2. Nahvin ortaya çıkışı	33
3.3. İrab Meselesi	36
3.4. İslamiyetin Arap Diline Etkisi	45
3.5. Modern Dil Çalışmalarının Değerlendirilmesi	46
4.SONUÇ	49
5. KAYNAKLAR	52

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Kaynakları ve Yöntemi

1.1.1. Araştırmanın Kaynakları

Lehçelerin çeşitliliğine rağmen karşımıza çıkan ortak edebiyat dili pek çok ilmî tartışmaya konu olmuştur. Araştırmacılar ortak edebiyat dilinin her hangi bir lehçeyi yansıtip yansıtmadığı, tüm lehçelerin bir sonucu mu yoksa belirli lehçeleri mi içerisine almış olduğu gibi problemler sorulara cevaplar aramış, birbirinden çok farklı fikirler ortaya koymuşlardır. Çalışmamızda bu görüşler karşılaştırmalı olarak işlenmiş; nahiv, lahn ve irab gibi Klasik Arapçayı ve bu dilin kullanım alanını daha iyi anlayabilmemizi sağlayan kavramlar da çalışmanın kapsamı içerisine alınmıştır.

Çalışmaya giriş mahiyetinde Samîler ve Samî dilleri incelenirken Şevki Dayf'ın "*El-Asru'l-Cahilî*"si ve Abdu'l-Âl Salim Mekrem'in "*Ez-Zavâhiru'l-Lugaviyye*"si ana kaynak olarak kullanılırken Brockelmann'ın "*Fıkhul-Lugâti's-Sâmiyye*"sinden ve daha başka eserlerden de istifade edilmiştir.

İbn Cinnî'nin "*El-Hasâis*"i, İbn Faris'in "*Es-Sahibî*"si ve Zeccacî'nin "*el-İdah fî İleli'n-Nahv*"i Arap dili konusunda ayrıntılı bilgiye ulaşmamızı sağlamış, bunların yanında Kerim Zeki Husamuddin'in "*El-Arabiyye Tatavvur ve Tarih*"i, Enis Feriha'nın "*el-Lehecat ve Üslûbu Dirâsetihâ*"sı, Ali Abdulvahid Vâfi'nin "*Fıkhulluga*"sı sıklıkla başvurduğumuz kaynaklardan olmuştur.

Ayrıca Kees Versteegh , Chaim Rabin, Charles Ferguson ve Fück gibi müsteşrikler, farklı görüşleri dikkate alma adına, istifade ettiğimiz yazarlardandır. Araştırma bünyesinde Nihat Çetin, Soner Gündüzöz, İbrahim Sarmış ve Hüseyin Küçükkalay gibi günümüz yazarlarının düşünceleri de konuları yorumlama açısından önemli bir yere sahiptir.

1.1.2. Araştırmanın Yöntemi

Bilgiye ulaşmak için faydalandığımız kaynaklardan bahsedildikten sonra ulaşılan bilgilerin nasıl aktarılacağına da üzerinde durmak gerekir.

Çalışmamızda Samîler hakkında ulaşılabildiğimiz bilgiler rivayetçi bir yöntem ile üzerinde herhangi bir yorum yapılmaksızın olduğu gibi aktarılmıştır. Klasik Arapça'nın ortaya çıkışı ve kullanım alanı ile ilgili, yazarların farklı düşünceleri karşılaştırmalı olarak ele alınmış, övme veya yerme kaygısı taşımaksızın konuya sebep- sonuç bağlantısı içerisinde yorumlar getirilmiştir. Çalışmamızda daha çok Arap yazarlar ile müsteşriklerin aralarında muhalefet ettikleri yönler tespit edilmeye çalışılmış, bunun yanında birbirleri ile uyumlu olan görüşler de aktarılmıştır.

Klasik Arapça ile ilgili önemli meselelere değindiğimiz çalışmamızda öğretici üslup kullanmaktan kaçınılmış, bunun yerine objektif olarak bilgiler aktarılmaya çalışılarak okuyucuya da yorumlama imkanı sunulmuştur.

1.2. Samiler ve Yaşadıkları Yerler

Sami ismini ilk olarak 1781 yılında Alman ilim adamı Schlotzer kullanmıştır. O bu konuda İncil'in Tekvin bölümünde adı geçen Nuh'un oğlu Sam'dan gelenlerin Sami dilleri konuştuklarını dikkate almıştır. Bu isim halen kullanılmaktadır. Samiler Ortadoğu'da yaşayan, konuştukları lehçeler arasında yakınlık bulunan ve dillerine topluca Samice denilen bir topluluktur. Aslında Sami milleti denilen tek bir millet yoktur. Burada söz konusu olan bir kökten gelmekte olan dillerin bağıdır. Çünkü fiil, zaman, kelime, zamir ve sayılar usulde benzerlik göstermektedir.

Tarihçiler Sami dilleri birkaç gruba ayırır;

Doğu Samice: Babilîlerin ve Asurîlerin dili ile Akadça,

Batı Samice: Finikeliler, Ken'ânî, Âramî, İbrânî, Süryânî ve Nabatîlerin dili,

Güney Samice: Arapça, Mainlerin, Himyerîlerin ve Sebe Devletinin dili ile Habeşîlerin dili,

Kuzey Samice: Arapça, Lihyânîler, Semûdîler ve Safevîlerin dili.¹

¹ Mekrem, Abdul Al Salim, *ez-Zavâhiru 'l-Lugaviyye*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1. baskı, 1409/ 1988, s. 40

Samilerin yaşadıkları yerler konusunda kesin bir hüküm verilememektedir. Bu problem hakkında ilim adamları çeşitli görüşler beyan etmektedir. E. Renan'a göre Samilerin ilk yurdu Arap yarımadasıdır.² Bizim görüşümüz de bu istikamettedir. Zira araştırmacılar Samilerin tarih sahnesinde Arap Yarımadasını vatan edindikleri konusunda fikir birliğine sahiptirler.

Brockelmann bu konuda şöyle der: "Bu öyle bir meseledir ki hiç de kesin bir cevap alacağına benzemiyor. Herhalde dil bilimi bu düğümün çözülmesine pek az bir şey katabilir. Eğer daha eski devirlerde Mezopotamya ve Suriye'nin medenî memleketlerinin Arabistan'dan gelen göçebelerin sürekli istilaları altında kaldığı ve öbür yandan bütün belirtilere göre Habeşistan'ın Sami seknesine ilk beşiğin Arabistan olduğu düşünülürse bu topraklar Sami kavimlerinin anayurdu olarak kabul edilebilir."³

Bazılarına göre Samiler Hamilerle aynı vatanda yaşamışlardır. Buranın Afrika'nın kuzeyi veya Somali bölgesi olduğu düşünülür. Samiler buradan da Bâbu'l-Mendeb veya Sina Yarımadası yoluyla Arap ülkelerine göç etmişlerdir. Bazı alimlere göre Âriler ile birlikte Asya ortalarında veya Ermenistan'da yaşamışlardır. Kimisi de Suriye'nin kuzeyini ilk vatan olarak gösterirken bir grup dil bilimci de ilk vatanın Mezopotamya olduğunu düşünür. Samilerin doğuşu tarih öncesine dayansa da araştırmacılar onların tarih sahnesinde Arap yarımadasını vatan edindiklerinde müttefiklerdir. Arap yarımadasının kuraklığı ve çevresindeki Irak, Şam ve Yemen topraklarının verimli oluşu Samileri göçe yönlendirmiştir. Böylece dönem dönem çeşitli yerlere göçler yaşanmıştır.⁴

Samilerin ilk ve ikinci göçlerini Arap yarımadasından Irak'ın güney kısımlarına doğru yapmış olmaları, aynı şekilde Habeşistan'a yapılan ilk Sami hicretinin de Yemen'den olması bu görüşü destekler. George A. Barton'a göre Samilerin dedeleri Kuzey Afrika'dan Güney Arabistan'a göç etmişlerdir. Friedrich Hrozny Samilerin

² Onat, Naim Hazım, *Arapçanın Türk Diliyle Kuruluşu*, 1944, 1/1

³ Brockelmann, Carl, *Fıkhü'l-Lugâti's-Sâmîyye*, çev: Ramazan Abdü't-Tevvab, Câmîatü'r- Riyad, h. 1977, m. 1397, s. 12

⁴ Dayf, Şevki, *el-Asru'l-Cahilî*, Dâru'l-Maarif, 3. baskı, c.1, 1119, s. 22

anavatanlarının Karadeniz, Kafkasya ve Hazar denizinin kuzeyi olduğu kanaatindedir. I. Guidi de Sami dillerde kullanılan bazı kelimeleri incelemesi sonucunda Sami anayurdunun Irak'ın kuzey kısımları olduğu sonucuna varmıştır.⁵

Sami diller Mezopotamya, Suriye-Filistin ve Arap Yarımadasında konuşulmaktaydı. Sami kavimlerin göç hareketleriyle Sami diller Etiyopya'ya kadar ulaşmış, fetih ve yerleşme gibi ikincil gelişmelerle Batı Asya topraklarında yayılım göstermişlerdir.⁶

1.3. Sami Diller Arasındaki Bağlantı

Sami dillerin aralarında mutlak anlamda bir fark yoktur. Schlotzer, Samice ortak ismini taşıyan Arapça, İbrânîce ve Habeşçe arasındaki yakınlık bağına dikkat çekmiştir. M.10.yy da Yahudi alimleri Arapça ve İbrânîce arasındaki yakın ilişkiyi fark etmiştir. Bu ilişki İbrânîce ve Aramca arasında da söz konusudur. 17. yy da müsteşrikler, Bopp'un Avrupa dillerinin ve Hint-İran dillerinin yakınlıklarını fark etmesinden çok zaman önce, bahsi geçen dillerin, Samicenin bir kolu olarak yakınlıklarını gözlemişlerdir.⁷ Sami diller pek çok özellikte ortak olmakla birlikte aralarında sürekli bir mücadele var olagelmıştır. İlk olarak Aramîler M.Ö. 4. yy'da Akadlar ve Ken'anîlere, M.Ö.1. yy'da Asya'daki Finikelilere üstün gelmişlerdir. İkinci olarak Araplar, Yemenliler ve Aramîlerle üstünlük yarışına girmiş ve Arapça bu mücadelede üstün gelmiştir. Bu süreç sonunda bölgelerin uç kesimleri ile dağlık yerlerde yaşayan halk tecrit edilmişlikleri nedeniyle eski lehçelerini korumuşlardır.⁸ Sonuç olarak Arapça İslamiyetten önce çıkmış olduğu zirveye ulaşmaya kadar oldukça ilerlemiş, diğer Sami diller birer iz olarak kalmışlardır.⁹

Samiler yaptıkları çeşitli göçler sonucunda kendi dillerini diğer Sami dillere miras bırakmışlardır. Arapça, Güney-batı Samicesi adı altında Habeş diliyle ve Kuzey-batı Samicesi adı altında Kenan ve Aramî lehçeleriyle karşılaşmıştır. Bunlardan ilki kök

⁵ Küçükkalay, Hüseyin, *Kur'an Dili Arapça*, Deniz Kuşları Matbaası, Konya, 1969, s. 74-75

⁶ *Medhal ilâ Nahvi'l-Luğati's-Samiyye*, Komisyon, çev. Mehdi el-Mahzumî; Abdülcebbar el-Muttalibî, Beyrut, 1993, s. 14

⁷ Brockelmann, a.g.e. s. 11- 12

⁸ Mekrem, a.g.e. s. 40-41

⁹ A.e. s. 45-46

seslerini tam olarak ifade etmesiyle ikincisinden ayrılır. Özellikle boğaz sesleri ve ıslığı andıran çeşitli sesler bakımından zengindir. Eski hareketleri koruma konusunda da durum aynıdır. Yine ilk Samilerde üslubun yapılanması bakımından da burada ileri derecede bir gelişim aşaması görünür. Kullanım imkanlarının genişlemesiyle dil güçlenmiş, fiillerle ifade etme büyük oranda artmıştır. Arap yarımadasında lehçelerden iki büyük grup, yani Güney Arapça ve Kuzey Arapça, arasında farklılıklar vardır. Bunlardan ikincisi son döneme kadar uygarlığa açılmamıştır. Yaygın bir görüşe göre Peygamberin (s.a.v) gelişinden önce Kuzey Arabistandaki bedevîler medeniyetin her çeşidinden uzaktılar. Brockelmann'a göre bu görüş hatalıdır. Orada sahraların yanı sıra bir sınıra kadar medeni şehirler de vardı ve komşularının da onlar üzerinde etkisi görünmekteydi. Buna Farisiler ve Bizanslılar döneminde rastlamamaktayız.¹⁰

Sami diller kelimelerinde, zamir ve sayılarında benzerlik gösterirler. Bu benzerlikler bize bu dillerden herbirinin tarihi gelişimi hakkında bilgi verir. Pekçok alim bu dillerdeki siga, lafız, sarf, irab ve ses yakınlığını farketmiştir. Bazen komşu olmayan iki dil arasında bu tip benzerlikler görülür. Bu eski, ortak bir asla dayandıklarının bir göstergesi olabileceği gibi aynı neticeye götürecek tarihi bir gelişimin sonucu da olabilir. Arapça ve Aramice gibi komşu olan dillerin benzerliğinde ise ya biri diğerinden etkilenmiştir ya da bu olgulardaki benzerlik iki dilin birleştiği zamana dayanır denilebilir. Eski alimler Arapça konusunda geniş çalışmalar yapmış ve karşılaştıkları pekçok kelimenin Süryanîce-Aramîce olduğunu düşünmüşlerdir. Bu lafızlardan bir grubun eski bir Sami asla dayandığını hesaba katmamışlardır. Ayrıca kelimeleri Arapların Süryanilerden veya Süryanilerin Araplardan almış olduğunu değil, bu ortak kelimelerin henüz lehçeler ayrılıp müstakil birer dil olmadan önce Samilerin kullandıkları kelimelerden olduğunu söylemişlerdir.¹¹

Sami diller ile Arapça arasında fiil sigaları ile zamirlerde de yakınlık vardır. Alimler Sami dilleriyle Arapça arasında ortak olan kelimelere dair birtakım araştırmalar yapmışlardır. Mesela kurt, köpek, eşek gibi hayvan isimleri, üzüm, sarımsak, salatalık gibi bitki isimleri, baş, göz, kulak gibi uzuvlar, gök, güneş, yıldız gibi gök cisimleri, buğday, pekmez, şeker gibi yiyecek isimleri, ağlamak, sormak, merhamet etmek gibi

¹⁰ Brockelmann, a.g.e. s. 28

¹¹ Dayf, a.g.e. s. 104

fiiller ve sayı isimlerinde Arapça ile diğer Sami dilleri arasında yüzlerce ortak kelime vardır. Bazı isim ve fiillerde Arapça Sami dillerden ikisi, üçü veya dördü ile ortaktır. Bu gibi kelimeler hakkında hüküm vermek zordur. Bu kelimeler ya asıl Samice kelimelerdendir ya da bölünmeden sonra oluşmuş kelimelerdir. Bazı alimler Arapçada bulunup diğer Sami kardeşlerinde bulunmayan kelimelerin asıl Samiceden olduğunu ve Arapçanın bu kelimeleri koruduğunu düşünürler. Bergstrasser'e göre Arapça diğer Sami dillere göre ana Samiceye en yakın dildir, hızla yükselmiş ve binlerce yeni kelime türetmiştir.¹²

¹² Dayf, a.g.e. s. 109- 110

2. ARAP LEHÇELERİ VE KUR'AN-I KERİM

Arap kelimesinin kaynağı hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz. Bazı alimler Arap kelimesini ilk olarak Mezopotamyalıların kullanmış olduklarını, bunların da Fırat'ın batısında oturanlar için "batı" anlamına gelen bir Sami köke dayandıklarını ifade eder. Ayrıca Arap kelimesini "kara ülkesi" veya "step" anlamındaki İbranice bir kelime olan "arabh" ve "göçebe hayatı" anlamına gelen "erebh" kelimesine dayandıranlar da olmuştur. "Çöl" ve "çölde yaşayan" manasına geldiği de farklı görüşlerden biridir.¹³

Araplar tarihî açıdan "Arab-ı Bâide" ve "Arab-ı Bâkiye" olmak üzere iki kısımda incelenir. Hakkında çok az bilgiye sahip olduğumuz ilk grup eski zamanlarda yaşamış ve bir takım nedenler ile yok olup gitmiştir. Soyları devam eden ikinci grup Araplar ise iki ana kola ayrılırlar. Arab-ı Âribe adıyla anılan ilk grup ana vatanları Yemen olan ve kendilerine Kahtânîler denilen kabileler grubudur. Arab-ı Müsta'ribe denilen ikinci kol ise aslen Arap olmayıp sonradan Araplaşan kabilelerden oluşur.¹⁴

2.1. Lehçelerin Ortaya Çıkışı ve Değeri

Arap tarihçileri ve dilciler Arap lehçelerinden bahsetmiş fakat bunların nasıl ortaya çıktığı sorusuna cevap aramamışlardır. Eski Arap lehçeleri konusundaki çalışmalar farklı Kur'an-ı Kerim kıraatlarının incelenmesi ile az sayıda edebiyat kitapları kalıntılarının biraraya getirilmesi ve yabancı kelimelerin toplanmasıyla başlamıştır. Böylece lehçeler arası farkların dikkate değer olduğu anlaşılmış hatta bu farklar sesbilim, dizgibilim ve sözlük gibi birkaç bölümde incelenmiştir. Sonuçta Arap lehçelerinin gösterdiği farklılık dilde bir bozulmanın göstergesi değil aksine gelişme ve ilerleme olarak yorumlanmıştır.¹⁵

Bir dil geniş kitlelere yayılmış ve pek çok kişi tarafından konuşulur olmuştur ilk

¹³ Çetin, Nihat, "Arap- Dil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1991, c. 3, s. 272

¹⁴ A.e. s. 273

¹⁵ Feriha, Enis, *el-Lehecat ve Üslûbu Dirâsetihâ*, Dâru'l-Cil, Beyrut, 1989/ 1409, s. 85- 86

orijinalliğini uzun süre koruması mümkün değildir. Çok geçmeden dilde birbirinden farklı şubeler oluşur. Lehçe ismi verilen bu gruplar ana dilden gelişmiştir. Kelime olarak ‘dilin ucu, sözün tınısı’ anlamındaki lehçe için Arap dili kültüründe ‘luga’ ifadesi de kullanılır. Her lehçe müstakil birer dil oluncaya kadar lehçeler arası farklılık devam eder. Arapça da her dil gibi bu kanuna boyun eğmiş ve lehçelere ayrılmıştır. Lehçe farkı kendini ses harflerindeki (hareke) değişim, sessiz harflerdeki değişim, yapı ve mana açısından kelimelerdeki değişim ve terkipteki değişim ile gösterir.¹⁶

Arap lehçeleri arasındaki farklılık yapı, kök ve istikak açısından Arapçanın özünü etkilemez. Lehçeler arası farklılıkları aşağıdaki sebeplere bağlayabiliriz:

1. Toplumsal ve siyasî sebep: Dilin yayıldığı bölgede merkezî otoritenin zayıflığı, devlet sınırlarının genişlemesi, devlete boyun eğen halkın farklılığı gibi sebepler siyasî bölgede parçalanmaya sebep olur. Siyasî birliğin bozulması, fikrî ve lugavî birliği bozar. Birçok siyasi sebep nedeniyle bir bölgeden başka bir bölgeye gidildiğinde farklı kavimlerle yani dillerle karşılaşılır. Bu durumda iki ihtimal söz konusudur. Fetih ya da başka bir yolla sonradan gelen dil, ilkinin mertebesini ele geçirir ve bu bölgenin resmî dili olur. İkinci ihtimal ise, yerli halk medeniyette ilerlemişse, bunun yanında sonradan gelenin askerî birlikleri de bir üstünlük sağlayacak kadar çok değilse yerli halkın dili üstün gelir.

2. Sosyo-psikolojik sebep: Farklı bölge sakinleri arasında görülen örf-adet, kültürel birikim ve ahlak anlayışlarındaki farklılık, ifade aracı olan dilde de etkisini gösterir.

3. Coğrafi sebep: Farklı bölge sakinleri arasında havanın değişikliği, şehir ve ev yapısındaki farklılık er ya da geç dilde ayrılığa yol açar.

4. Millî sebep: Irk ve ait olunan insani sınıfın etkisi dile de yansır.

5. Fizyolojik sebep: Farklı bölge insanların konuşma azalarının doğal oluşumu dilin uzun süre orijinalliğini korumasına engeldir.¹⁷

Arap tarihçileri ve dilciler Arap lehçelerinden çokça bahsetmişlerdir.

¹⁶ A.e. s. 91

¹⁷ Mekrem, a.g.e. s.45- 46, Feriha, Enis, a.g.e. s. 86-89

Onların görüşleri incelendiğinde lehçelerden hangilerinin anadilin orijinal biçimine daha yakın olduğu, bunların ne derece delil olarak kullanılabilir mahiyette oldukları, kullanım açısından güçlü ya da zayıf olarak nitelendirilmelerinin bir kriteri olup olmadığı gibi konuların yeterince sorgulanmamış olduğu görülür. Dilcilerin bu lehçeleri delil alıp almama konusunda izledikleri yolu Mekrem şöyle özetler:

1. Her ne kadar birbirlerinden farklı da olsalar tüm lehçeler makbuldür. Delil çıkarma ve kural koymada onların delil getirilmesi mümkündür. Örneğin Hicazlıların nefyeden ‘م’ (mâ) yı kullanması da Temimlilerin ihmal etmesi de makbuldür. Çünkü kıyas her ikisini de kabul eder.

2. Kuvvet ve zaaf yönünden kıstasların, ölçülerin farklılığı lehçeleri reddetmeye götürmez ve onları delil almaya engel olmaz. Fakat dilcilerin delil yönünden daha kuvvetli, kıyas yönünden daha tutarlı olanı seçme hakkı vardır.

3. İki lehçe arasında birinin az diğèrinin çok kullanılması durumu söz konusu ise, rivayet ve kıyas yönünden daha kuvvetli olanı seçmek de dilcinin hakkıdır. Ancak bu, rivayeti ve kıyası zayıf olan lehçenin terk edilmesi, alınmaması ve onunla delil ileri sürülmemesi anlamına gelmez. Burada herhangi bir zorlama değil, seçim söz konusudur.¹⁸

İbn Cinnî “Hasâis” adlı eserinin “Lehçelerin Farklılığı ve Hepsinin Delil Oluşu” adlı bölümünde bu imkanı sağlayanın kıyasın genişliği olduğunu belirtir. “Kur’an yedi harf ile indirilmiştir, bunların hepsi de doğrudur” hadisini delil göstererek hiçbir lehçenin diğèrinden daha doğru olmadığını, bu durumda yapılacak en iyi işin bunlardan birini diğèrine tercih etmek olduğunu ifade eder. İbn Cinni’ye göre bu şekilde bir hükme ancak iki dil kıyas ve kullanım açısından birbirine yakın ve benzer olduklarında başvurulur. İki dilden biri az, diğèri çok kullanılıyorsa rivayeti daha geniş, kıyası daha kuvvetli olan tercih edilir.¹⁹

Bu görüşler ışığında İslam’dan önceki tüm lehçelere aynı itibarı gösterebiliriz.

¹⁸ Mekrem, a.g.e. s. 47

¹⁹ İbn Cinnî, Ebu’l-Feth Osman, *el-Hasâis*, Dâru’l-Kütübü’l-İlmî, Beyrut, c. 2, s.10

Çünkü bunlar lehçelere ayrılmış olan Arapça'nın bir yansımasından ibarettir. Lehçelerin hatalı ve zayıf olduğunu söylemek ancak yöntemde bir zorlama ve kendi fikrini dayatma olur. Kur'an kıraatlerine baktığımızda bunların çoğunun Arap yarımadasında yayılmış olan Arap lehçelerine dayandığını görmekteyiz. Bunların kendi aralarında akrabalık ilişkileri ve soy yakınlığı vardır. Ayrıca çok az bir kısmı hariç aralarında aslî kuralları ve benzer terkipleri birbirine bağlayan sağlam bir bağ vardır. Kıraat sözlüğü bu lehçelerden hiçbirinin göz ardı edilmediğine en büyük delildir. Sözlükte Kur'an kıraatlerinin çoğunun Arap yarımadası lehçelerinin çoğuna uygun olarak geldiğini görürüz. Hatta Suyuti "İtkan"ında Kur'an'da geçen ve Hicaz lehçesinden olmayan kelimelerle ilgili bir bölüm açmıştır.²⁰

Durum böyle olmakla birlikte alimler lehçelerin değeri konusunda farklı görüşler beyan etmişlerdir. Kureyş lehçesini aşırı derecede yücelterek Kur'an'ın tek hakim lehçesi olarak görenlerin yanı sıra bu yaklaşımları aşırı bulan ilim adamları da mevcuttur.

Alimler, Kur'an ve şiir vasıtasıyla bize ulaşan bu dilin açık bir şekli yansıtmadığını düşünürler. Bu dönemde yarımada pek çok lehçe vardı fakat cahiliye şiirinde, özellikle bu lehçelerin kendilerinden rivayet edildiği kabilelerin şiirlerinde, bu lehçesel özelliklere rastlanmaz. Mesela Rebia kabilesinin şairlerinin şiirlerinde lehçelerinin meşhur özelliği olan keşkeşeye²¹ rastlanmadığı gibi Temimli şairlerin şiirlerinde de lehçelerinin özelliği olan an'aneye²² rastlanmamaktadır.²³

Lehçelerin çeşitliliğine rağmen karşımıza çıkan ortak edebî dil pek çok ilmî tartışmayı beraberinde getirmiştir. Bu ortak dilin her hangi bir lehçeyi yansıtmayı yansıtmadığı, tüm lehçelerin bir sonucu mu yoksa belirli lehçeleri mi içerisine almış olduğu tartışılmış ve bu problemleri sorulara çok farklı cevaplar getirilmiştir. Dilcilerin görüşlerine yer vererek konuyu daha kapsamlı bir şekilde değerlendirebiliriz.

²⁰ Mekrem, a.g.e. s.48

²¹ Keşkeşe, muhabata hitap edilirken kullanılan ك (kaf) harfini, dururken ve geçerken ش (şin) harfine çevirmektir. Esed, Bekr ve Temim kabilelerinde bu kullanıma rastlanır.

²² An'ane, üstünlü olan ا (enne) nin ء (hemze) sini ع (ayın) olarak telaffuz etmektir. An'aneye Temim, bazı Esed, Kays ve Tay kabilelerinde rastlanır.

²³ Husamuddin, Kerim Zeki, *el-Arabiyye Tatavvur ve Tarih*, el- Mektebetü'l-Lugaviyye, Mısır, 1422/ 2002, s. 3-4

En eski Arap lehçeleri hakkında bizi bilgilendiren kaynakları şöyle sıralayabiliriz:

1. Kaba bir dil ile yazılmış, eski zamana ait Hristiyan- Arap metinleri ile Yahudi-Arap vesikalarıdır. İbranî harflerle yazılmış olan bu metinlerin yanında 1800 lerde başlayan ve Latin harfleri ile Malta dilinde yazılmış olan eserler de vardır.
2. Arapça metinlerin veya bazı cümle ve isimlerin Nabatî veya Yunan harfleri ile yazılmış olan transkripsiyonları eski ve önemli kaynaklardandır.
3. Arapçadan başka dillere geçen kelimeler de bize lehçeler hakkında bilgi verir.
4. Avrupalıların lehçelerden bahseden eserleri de bu konuda bizi aydınlatır.
5. En önemli kaynak yaşayan dilin kendisidir.²⁴

2.2. Kur'an Dili Tartışmaları

2.2.1. Ortak dil problemi

Arap lehçeleri çok sayıda ve dağınıktır. Hadislerde ve Arap şiirinde olduğu gibi Kur'an dilinde de bu lehçesel özelliklere rastlanmamaktadır. Bunun sebebi bu dilin günlük konuşmada yer almayıp, edebiyat, hitabet ve şiirde kullanılmasıdır. M.6. yy'da şairler Arap yarımadasının güney, orta ve kuzey kesiminde bu dili kullanarak şiir yazarlardı.²⁵

Kur'an dili, İslam öncesi şiir diliyle hemen hemen aynı olmasına rağmen diğer kayıtlarda var olmayan dinî bir tarz içermektedir. Aynı şekilde şairlerin dili de gündelik dilden farklı olarak şiirsel bir özellik taşımaktadır. Bu iki kaynak doğru Arapça için bir model oluşturmakla birlikte bir kalıp olarak sıradan düz yazıya neredeyse hiç hizmet edememektedir. Dil konusunda söz sahibi olan bedevilere dille ilgili konularda danışılırdı fakat onların da kendi dilsel farklılıkları nedeniyle standart bir dil zorlaması söz konusu değildi. Yerleşik hayata sahip olan nüfusun artmasıyla standart bir dile ihtiyaç duyulmuştur. Bu durumda onların dil konusunda bir düzenlemeye kendilerini adanmış olmaları beklenemez. Onların pratik amaçlarla dili düzensiz kullanmaları bedevi

²⁴ Millî Eğitim Bakanlığı *İslam Ansiklopedisi*, c. 1, İstanbul, 1940/ 1988, s. 514-515

medeniyetinin gerçek mirasını önemseyen kişileri araştırmaya sevk etmiştir. Bu nedenle İslamın ilk on yıllarında Arapça öğrenimine olan teşvik artmıştır.²⁶ Nitekim şairlerin halktan üstün bir dil ilmine sahip oldukları herkes tarafından kabul gören bir husustur. Şairler de kendi kabileleriyle beraberken kendi lehçelerini kullanıyor, o lehçe ile konuşuyorlardı. Fakat şiir meclisleri ve panayırda üst kesim tarafından kabul gören, orada geçerli olan dil kullanılıyordu. Bu dil elbette halkın konuştuğu dile göre üst düzey bir dildir.

Temmam Hasan'a göre lehçelerin çeşitliliği ile birlikte insanlar ortak bir dil oluşturmaya meylettiler. Bu ortak dil, zirve lehçelerden biri üzerine kurulu olacaktı ve lehçelerin ortak özelliklerini içeren bir yapı arz edecekti. Yazıyı bilmeyen bu toplumda alfabe oluşturuldu ve ortak dile ait kelimeler içeren bir sözlük hazırlandı. Fakat bu dil hiçbir lehçeyi aynen yansıtmıyordu. Lehçelerin hepsinin bir görünümü niteliğindedir.²⁷

Kees Versteegh İslam öncesi dönemde bedevilerin dilinde şiir dili de dahil olmak üzere tek bir norm olmadığını ifade eder. Şiir dili kabilelere göre farklılık arz ediyordu. Hicretten sonra Arapça çeşitli toplumları bir arada tutan bir devletin dili haline gelince üç sebepten dolayı dilin standart hale getirilmesine acil olarak ihtiyaç duyuldu.

Birincisi; bedevilerin diliyle konuşma dilindeki çeşitlilik toplumda öncelikle iletişim için ciddi bir tehdit oluşturuyordu.

İkincisi Dımaşk ve Bağdat'ta merkezî hükümetin sadece ekonomik ve dinî konularda değil, aynı zamanda dille ilgili konularda da söz sahibi olmasıdır. Arapça eğer merkezî idare dili olarak kullanılmışsa onun standardize edilmesi gerekir.

Üçüncü olarak da değişen şartlar lüğatin da dışı dönük olarak hızlı bir şekilde gelişmesini beraberinde getirmiştir. En önemli konu da yazılı bir kanunname şeklinde bir imlâ ve yeni şartlarla uyumlu bir yazı meselesidir. Durum böyle olunca dil için bir norm hazırlandı ve lügat oluşturuldu. Bu gibi ihtiyaçlarla karşılaşıldığında üsluba ait bir standart geliştirildi. Bir bedevi modelinin varlığı, şiirde standart üslup için bir vasıta

²⁵ Husamuddin, a.g.e. s.10

²⁶ Versteegh, Kees, *The Arabic Language*, Edinburg University Press, Cambridge, 2001, s. 57

²⁷ Husamuddin, a.g.e. s.11

görevi görüyordu. Fakat Klasik Arapçanın asıl başlangıcını, Arapça düzyazı üslubunun ortaya çıkması oluşturmuştur.²⁸

2.2.2. Kureyş lehçesi tartışmaları

Dr. Abdül Halim en-Neccar, Ezher dergisinde yayınlanan araştırmasında Kureyş lehçesine verdiği liderliği aşağıdaki sebeplere bağlamıştır:

1. Coğrafi Sebep: Kureyşlilerin, Hicaz diye isimlendirilen müstakil bir bölgede oturuyor olmaları onları dış tesirlerden korumuştur. Böylece Kureyş, dile ait özelliklerini korumuş, diğer Arap lehçelerinden sadece uygun gördüğü özellikleri almıştır.
2. Dinî Sebep: Kureyş, Beyt'in muhafızıydı. Cahiliyye döneminde Beyt, Arapların hac mekanı olarak önem arz ediyordu.
3. İktisadî Sebep: Arap ticaretinin önemli bir kısmı Kureyş'in elindeydi. Ticaret kervanları güneyden kuzeye yarımada'nın çevresini dolaşıyorlardı. Çarşılar ve toplantı meclisleri hacılardan sonra Mekke yakınlarında kuruluyordu.
4. Siyasî Sebep: Bu madde yukarıda zikredilenler ile ilişkilidir. Tüm bunlar yarımada'da Kureyş'in nüfuz etmesini kolaylaştırır.²⁹

Bazı alimler de Kureyş lehçesinin üstünlüğü konusunda belirli bir olgunlaşma sürecinden bahsederler. Mesela Ebu Nasr el-Farabi "el-Elfâz ve'l-Hurûf" adlı eserinde bu dilin fesahat sebeplerini açıklamıştır. Kureyş'in hac mevsiminde Beytül-Haram'a gelen Arapların lehçelerinden lafzen fasih olan, dile kolay ve kulağa hoş gelen,yapısal açıdan düzgün olan özellikleri seçerek nihayetinde en büyük mucize olan Kur'an-ı Kerim'i taşıyabilecek seviyeye, olgunluğa eriştiğini belirtmiştir. Farabi'ye göre Kur'an, Kureyş lehçesinin terkip, lafız ve üsluplarından oluşmuştur. Bununla beraber Farabi yer dili ile gök dili arasında çok büyük bir fark olduğuna dikkat çeker ve bu semavî dilin onların güç yetirebileceği bir şey olmadığını, bu dilin onlara boyun eğdirmiş olduğunu

²⁸ Verstegh, a.g.e, s. 53

²⁹ Mekrem, a.g.e. s. 52

belirtir.³⁰

İbn Faris de Kureyş'in üstünlüğünü savunan alimlerdenidir. Es-Sahibi isimli eserinde Kureyş lehçesinin değerini, belagatını, lafızlarının fesahatini ve manasının yüceliğini şöyle anlatır: "Arap diliyle uğraşan alimlerimiz, şiir ravilerimiz ve Arapların tarihini, kondukları, göçtükleri yerleri bilen alimlerimiz Kureyş dilinin en fasih ve en saf dil olduğunda ittifak etmişlerdir. Tüm Araplar arasından Allah onları seçmiş, peygamberi (asm) onların arasından göndermiş ve onları Haram'ın sakinleri, komşuları ve sahipleri kılmıştır. Mekke'ye hac için gelenler işlerinde Kureyş'e başvurmuş, Kureyşliler onlara gerekenleri öğretmiş ve aralarında hüküm vermiştir. Araplar da Kureyş'in üstünlüğünü kabul etmiş ve onları 'ehlullah' diye isimlendirmişlerdir. Çünkü onlar soy karışmaksızın İsmail'in (as) çocuklarıdır.³¹

İbn Haldun da Kureyş lehçesine üstünlük atfetmiş ve bunu Kureyş kabilesinin yaşadığı bölgenin her yönden yabancılardan uzak oluşuna bağlamıştır.

Dikkat çekici bir yorum da Abdul Al Salim Mekrem'den gelmektedir. Ona göre hakim olsun ya da olmasın, temas halindeki lehçeler birbirinden etkilenir. Çünkü dillerin ve lehçelerin kanunu kabul etmektedir ki; hakim dil mücadeleden sağ salim çıkmaz. Sesler, kanunlar ve söyleme biçiminde mutlaka etkilenme olur. Bu etkilenme en net şekilde hakim dilin ihtiyaç duyduğu alanda kendisini gösterir. Sonuçta hakim dil mağlup ettiği düşmanını ortadan kaldırmadan önce kendisinde olmayanı ondan çeker alır. Bunun manası şudur ki; Kureyş lehçesi diğer Arap kabilelerinden pek çok özellik barındırmaktadır. Mekrem "Kur'an Kureyş lehçesi ile indirilmiştir" denildiğinde, diğer Arap lehçelerini içinde barındıran, birbirini takip eden gelişim aşamalarını geçtikten sonra oluşan ideal Kureyş edebiyat dilinin kastedildiğini ifade eder. Ona göre Kureyş kabilesi kendi lehçesini dayatmış değildir. Ayrıca Kureyş lehçesi diğer kabilelerin dillerine ve kulaklarına garip gelmiyordu. Sonra Kur'an-ı Kerim bu lehçe ile indi ve tüm Arapları aciz bıraktı.³²

Modern araştırmacılardan Taha Hüseyin de Kureyş lehçesinin üstünlüğü konusunda eski alimler gibi düşünür. Ona göre Araplar İslamdan sonra bu görüşte

³⁰ Mekrem, a.g.e. s. 53; Husamuddin, a.g.e. s. 20

³¹ İbn Faris, Ebu'l-Hüseyin Ahmet, *es-Sahibi*, c. 2, s. 23

birleşmişlerdir. Alimler, raviler, hadisçi ve tefsirciler Kur'an'ın Kureyş lehçesi ile indirildiğinde ittifak etmişlerdir. Ayrıca yedi harften bize kalan sadece Kureyş'in harfidir. Yine İslamın ilk dönemlerinde, Emevî ve Abbasî dönemlerinde de yabancı halkın bulunmasına rağmen ve Kureyş ile Muzar kabilesinden bazıları arasında düşmanlık olmasına rağmen bu fikre itiraz eden kimse çıkmamıştır.³³

Dr. Abdussabur Şahin de Hz. Osman'ın mushafı toplamasıyla diğer altı harfin bir kenara bırakılıp tek harf üzere bir toplama yapıldığını belirtir. Zaten Hz. Osman'ın amacı her okuyucuyu bir okuyuşta birleştirmektir. İnsanlar Kur'an'a alışıp bu kıraata dilleri dönmeye başlayınca yedi harf ile ilgili ruhsat kalkmıştır.³⁴

Müşterek dilin Kureyş lehçesi olduğu iddiaları dinî hislere de dayandırılabilir. "انا افصح العرب ببيدائنى من قريش" ³⁶ ayeti ve "وما ارسلنا من رسول الا بلسان قومه ليبين لهم" ³⁵ hadisi buna delil olabilecek niteliktedir. Ayrıca Hz. Osman mushafın tedvinini yapacak olan komisyona, Zeyd b. Sabit ile diğerleri arasında bir ihtilaf olması durumunda Kureyş lehçesine uymalarını emretmiştir. Nitekim bu ihtilafların konuşmada lehçe ile ilgili değil de yazıda imla ile ilgili olduğu görülür.³⁷

Ferrâ da (ö. 207) Cahiliyye döneminde Arapların her sene hac için Mekke'ye gelerek burada panayırlar kurduklarını belirtir. Bu süreç içerisinde Kureyşlilerin diğer kabile lehçelerini duyup hoşlarına giden dil özelliklerini alıp kullandıklarını ve kendilerini her türlü çirkin lafızdan arındırdıklarını ifade etmektedir.³⁸

Şevki Dayf, Kureyşlilerin Kabe'nin koruyucuları olarak dinî, psikolojik ve iktisadî yönden diğer kabilelere karşı büyük bir nüfuzu olduğunu iddia eder. Bunun yanında Kureyş'in üstünlüğünün siyasi yönüne vurgu yapar. Ona göre Fârisîler, Rumlar ve Habeşîlerden gelen hücumlar ile Hristiyan ve Yahudilerden gelen din saldırılara karşı Arap kabilelerinin kalbi Mekke etrafında birleşmiştir. Bu durum Cahiliye döneminde Kureyş lehçesinin otoritesini oluşturmuştur. Bu edebî dil dualarının, fikir ve hislerinin de dilidir. Dayf, fasih olan Kureyş lehçesinin Cahiliye döneminde Arap kabileleri

³² Mekrem, a.g.e. s. 54

³³ Husamuddin, a.g.e. s. 20

³⁴ A.e, s. 26

³⁵ "Biz her peygamberi iyice açıklasın diye kendi halkının dili ile gönderdik." (İbrahim/4)

³⁶ "Ben Arapların en fasih olanıyım, çünkü Kureyş'tenim."

³⁷ A.e, s. 18

arasında yaygın olduğunu ifade eder. Mesela Yemenliler Resulullah'a (s.a.v.) gelirlerdi. Onunla konuşurken zorluk çektiklerine dair hiçbir tarihî bilgi yoktur. Yine Resulullah (s.a.v.) da dini tebliğ amacıyla oralara Muaz b. Cebel gibi davetçiler gönderirdi. Dayf'a göre eğer fasih Arapçayı anlamıyor olsalardı elçi gönderme işi abes olurdu.³⁹ Aslına bakılırsa Hz. Peygamberin Yemen'e davetçiler göndermesi Kureyş lehçesinin oralarda yaygın olduğunun açık bir delili değildir. Çünkü zaten Hz. Peygamber dili tamamen farklı olan milletlere de elçiler göndermiştir. Yemenliler kendi dillerinden biraz farklı olarak Mekke lehçesini anlıyor, Mekkeliler de onları biraz çaba ile anlıyor olabilirler.

Kureyş lehçesi konusunda "Kur'an yedi harf üzere indirildi, ondan kolayınıza geleni okuyun"⁴⁰ hadisi oldukça tartışılmıştır. Dilciler hadisteki harf kelimesinin, dil veya lehçe anlamında kullanıldığını düşünmüşlerdir. Arap lehçelerinin çok olması nedeniyle bunlardan en fasih olan yedisini seçmiş ve sahih dil konularını toplamak için bu lehçelerin konuşulduğu yerlere yolculuklar yapmışlardır. Bu en fasih yedi lehçe konusunda da ihtilaflar olmuştur. Bazı görüşlere göre hadiste kastedilen tahsis değil, terhistir. Yani farklı lehçelere sahip olan insanların kolaylarına gelen şekli tercih etmelerine izin verilmiştir. Ebu Nasr el- Farabi; Kays, Temim ve Esed kabilelerinin kendilerinden kelime alınan ve garip kelimelerde, irab ve tasrifte kendilerine başvurulmuş kabileler olduğunu ifade eder. Daha sonra Hüzeyl, Kinanenin bir kısmı ve Tay kabilesinin bazıları gelir. Bu kabilelerin dışında hiçbir kabilede kelime alınmamıştır. Diğer milletlerle karıştıkları için Komşu şehirler etrafında oturanlar ve şehirlilerden dil özellikleri alınmaz. Mısır ve Kıpt'a komşu olduklarından Lahm ve Cüzam'dan, Şam ehline komşu olduklarından ve çoğunun İbranice okuyan Hristiyanlardan olmaları nedeniyle Huzaa ve Gassan'dan, Yunanlılarla komşuluklarından dolayı Tağlib ve Yemen'den, Nabatî ve Farisîlerle komşuluklarından dolayı Bekr'den, Bahreyn'de Hintli ve Farisîlerle karıştıkları için Abdu'l-Kays, Ezd ve Umman'dan, Hintli ve Habeşîlerle karıştıklarından dolayı Yemen ehlinde, Yemenli tüccarlarla karıştıkları için Benû Hanife, Yemame sakinleri, Sakif ve Taif ehlinde, dilin nakledilmeye başlandığı dönemde diğer milletlerle karışıp, dillerini bozdukları için Hicaz yerlilerinden kelime

³⁸ A.e, s. 19

³⁹ Dayf, a.g.e. s. 133- 134

⁴⁰ Buharî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *es-Sahih*, Kitâbu Fedâilil-Kur'an, s. 66

alınmamıştır. İkinci asırda dilciler dil konularını toplamak için Necid kabilelerini incelerken sadece saf, orijinal kaynaklara ulaşmaya çalışıyorlardı. Dayfe göre onların asıl işi Cahiliye döneminde ya da Kur'an'ın indirildiği süreç içerisinde Mekke diliydi. Bunun yanında Kinane, Hüzeyl ve bazı Kays aşiretleri gibi Kureyş'e komşu olan kabilelerin dillerine de ayrı bir önem veriyorlardı. Kureyş lehçesi ile diğer kabile lehçeleri arasındaki fark kuzey, güney ve doğuya doğru gidildikçe büyüyordu. Dayf, Cahiliye döneminin başlarından itibaren şairlerin şiirlerini bu lehçe ile yazarak Mekke lehçesinin yayılmasına yardımcı olduklarını belirtir. Yani Dayfe göre Kureyş lehçesi İslam döneminde Kur'an-ı Kerîm yoluyla yayılmış değildir. Cahiliye döneminde, hatta bu dönemin başlarından itibaren Araplar arasında yaygın olan bu lehçe; yaşanan olayların ve hatıraların yazıldığı en eski metinlerde bile umumî dil olarak kullanılmıştır. Daha sonra bu dile “fusha” denilmiş, bu dilin saygınlığını herkes hissetmiş ve onun psikolojik, iktisadî ve siyasî konumunun farkına varmıştır. İslam döneminde ise bu lehçenin yayılımı zirveye ulaşmıştır.⁴¹

Bütün bunların yanında Kur'an'ın Kureyş lehçesi ile indirildiği iddialarına karşı çıkan alimler de vardır. Mesela Suyuti bu konuda bir delil olmadığını, Kur'an'da çeşitli kıraatlar olduğunu ve Kureyş lehçesinde olmayan kelimeler bulunduğunu ifade eder. Yine Kureyş lehçesi için farklı kabilelerden kelime alırken, yabancılarla komşuluğu olan kabilelerden kelime almadığı, sadece Kays, Temim ve Esed'den kelime aldığı iddia edilir. Halbuki Mekke'de iskan edip ticaretle uğraşan Kureyşliler de yerleşik hayata sahip olmayan göçebe bir kabile idi. Ayrıca "Kur'an yedi harf üzere indirildi" şeklindeki meşhur hadis de Kureyş lehçesinin tek başına Kur'an dili olmadığına işaret eder. İbn Kuteybe bu yedi harfin yedi lugatı (lehçeyi) ifade edip farklı okuyuşlara cevaz verdiğini belirtir. Mesela Hüzeyl kabilesi “حتي حين” ifadesini “عتي عين” diye okumuştur. Burada bir kelimenin yedi ayrı okunuşu söz konusudur. Taberi ise manası aynı olmakla birlikte kelimeye var olan ihtilaftan bahseder, (نحو و قرب)⁴² gibi. Bu kelimelerin her ikisi de "yakınında, civarında" gibi anlamlara gelip, zarf olarak kullanılırlar. Ebu Ubeyd ve Ebu'l-Abbas'a göre bu hadis, bir harfin yedi türü olduğu anlamına gelmez. Kur'an'da farklı lehçelere yer verildiği, bazı kelimelerin Kureyş'ten bazılarının Yemenlilerin diğer

⁴¹ Dayf, a.g.e. s.135- 137

⁴² “yakınında,civarında” anlamlarına gelir.

lehçelerinden, bazısının Hevazin veya Hüzeyl kabilesinden geldiğini ifade eder.⁴³

Temmam Hassan Kur'an'ın indirildiği müşterek dilin Kureyş lehçesi olduğu görüşünü şu sebeplerle reddeder:

1. Bu iddiayı savunanlar tarihî tek bir delil gösteremezler, sadece dinî duyguları ön plandadır.
2. Kur'an'ın “بلسان عربي ميين”⁴⁴ ifadesinde “عربي ميين” demek; Kureyş dili demek değil, tüm Arapların dili anlamındadır.
3. Resulullah (s.a.v.) insanlara hitap ederken kendi kabilelerinin lehçesiyle konuşuyordu. Bu lehçeler de Kureyş lehçesindeki fesahata sahiplerdi.
4. Kureyş lehçesi gramerci ve dilcilerin kelime alımında başvurdukları kabileler arasında değildir. Bunun sebebi yabancılarla karışmış olmasıdır.
5. Kureyş kabilesine ait şiirsel eserler yoktur. Cahiliye şairleri diğer Arap kabilelerindenidir.
6. Resulullah, Hevazin kabilesinin ileri gelenlerinden olan Sad b. Bekiroğullarının yanında yetişmiştir. Sad oğullarının dili Kureyş'e göre daha fasihtir. Bu nedenle Kureyş, kendi soyundan bazılarını dili daha düzgün öğrenmesi için Sad oğullarına göndermiştir. Ayrıca “وما ارسلنا من رسول الا بلسان قومه ليبيين لهم”⁴⁵ ayetindeki hüküm tüm Arapları içine alır.
7. Kur'an yedi harf üzere indirilmiştir. Okuyuş birden fazladır, tüm bu okuyuşlar da Nebi'den sahih senetlerle rivayet edilmiştir. Bu okuyuşların çoğunda Kureyş lehçesinde bulunmayan dil olguları vardır.
8. Kureyş lehçesinde bazı dil özellikleri Kur'an'da ve şiirde kullanıldığı biçimden farklılık gösterir. Mesela Kur'an'da hemzenin tahkiki söz konusu iken Kureyş teshilini tercih eder. Yani fasih müşterek dil sadece Kureyş lehçesi değil tüm Arap lehçeleridir.

⁴³ Husamuddin, a.g.e. s. 21- 25

⁴⁴ “Apaçık bir Arapça ile...” (Şuara 95)

⁴⁵ “Biz her peygamberi iyice açıklasın diye kendi halkının dili ile gönderdik.” (İbrahim/4)

⁴⁶ Husamuddin, a.g.e. s. 28- 33

Kureyş lehçesi ortak dilin bazı olgularına muhalefet etmiştir. Bununla birlikte bu konuda eski alimlerin zikrettiği diğer kabileler, mesela Temim, Esed ve Tay kabileleri, ortak dil ile uyum göstermişlerdir. Bu kabileler Kur'an'da olduğu gibi bazı kelimelerde hemzeyi tahkik ederken Kureyş kabilesi terk eder. Daha bunun pek çok örneği vardır. Cahiliye şiirinde kullanılan bu ortak dil Temim, Kays, Hüzeyl ve Tay gibi kuzey bölgesindeki kabilelerin, kuzeye göçmüş olan güneyli kabilelerin ve İslam'dan önce kuzey Arabistan'da Araplaşmış olan kabilelerin şairlerince konuşuluyordu. Güney kabilelerinin Kuzey Arabistan'a göçmüş olmaları zor bir şey değildir. Çünkü her iki dil de Sami dillerinin güney koluna bağlıdır.⁴⁶

2.2.3. Müsteşriklerin ortak dil konusundaki görüşleri

Müslüman alimlerin yapmış oldukları Arap dili çalışmalarına müsteşrikler de ilgi duymuşlardır. Bunun en önemli sebebi dil çalışmalarının karşılaştırılmasına duyulan ilgidir. Dilin doğuşu ve gelişimi alanında çalışan müsteşrikler de Arapların görüşlerini merak etmişlerdir.⁴⁷

Müsteşrikler şairlerin kullandığı lehçe konusunda farklı görüşler beyan etmişlerdir. Mesela Nöldeke'ye göre Arap yarımadasında Hicaz, Necid ve Fırat bölgesi gibi ana bölgelerde kabile dilleri arasındaki ihtilaf çok azdır ve fasih dil tüm bunların bir karışımıdır. Guidi de ona katılır ve Necid ve çevresinde kullanılan lehçelerin bir karışımı olduğunu düşünür. August Fisher bunun belirli bir lehçe olduğunu fakat herhangi bir kabileye ait olmadığını savunur. Dilci ve gramerciler bu kabilelerin dille ilgili konularını biraraya getirmişler ve M. 5. yy.ın yarısından sonra Kinde kralları ortak bir dil oluşturmuşlardır. Ona göre bu dil Necid lehçelerinden birinden doğmuştur. Hartmann ve Vollers bu dilin Necid ve Yemame Araplarının lehçesi olduğunu savunur. Kolrez'e göre diğer Arap şehirlerinde çeşitli diller konuşuluyordu. Hatta iddiasında ileri giderek Kur'an-ı Kerim'in Mekke halk lehçesiyle inmiş, daha sonra fasih üslupla yazılmış olduğunu savunur. Brockelman da fasih dilin lehçeler üstü bir edebî dil olduğunu savunur. Blachere dilcilerin örneklerini aldıkları kabileleri; Temim, Kays, Esed, Hüzeyl, Hevazin'in ileri gelenleri, Taif ve Kinane'nin ileri gelenleri olarak sıralar.

⁴⁷ Amâyira, İsmail Ahmed, *Neş'etüd-Dirasati'l-Arabiyye*, Daru'l-Vail, 3. baskı, 2002, s. 13

⁴⁸ Dayf, a.g.e. s. 131- 132

İddiasına göre fasih dil, Kur'an ve Cahiliye şiirinden türemiştir. Kur'an dili Mekke lehçesi değil, bu şiirin dilidir ve bu dil edebî dil seviyesine çıkan mahalli bir lehçeden doğmuştur.⁴⁸

Müsteşrik alimler de bu ortak dilin nasıl oluşturulduğu konusunda farklı kanaatlere sahiplerdir. Mesela Hartman ve Fischer gibi bazı müsteşrikler bu ortak Arapçanın belirli bir lehçe görünümünde olduğunu kabul etmekle birlikte onu tek bir kabileye dayandırma yoluna gitmezler. Onlara göre bu ortak dil şairlerin onu çokça kullanmalarından dolayı aslından uzaklaşmıştır. Alman dilci Noeldeke ve İtalyan dilci Guidi gibi diğer bazıları müşterek Arapçanın belirli bir kabilenin lehçesi olduğu görüşüne katılmaz. Onlara göre bu ortak dil Necid ve çevresinde kullanılan lehçelerin bir karışımı, birbiriyle kaynaşmış halidir. Fransız müsteşrik Blachere de buna katılır, 8. ve 9. y.y. da Müslümanlar tarafından rivayet edilen şiir metinlerindeki dilin yarımada'nın ortasında ve doğusundaki lehçelerin özelliklerini taşıdığı görüşündedir. Fasih Arapçanın Necid lehçelerinden birinden oluştuğu, Kinde krallığında ve bu dönemde üzerinde durulup, edebî dilin biçimlendiği konusunda, Nallino ile aynı kanaattedirler. Edebî dilin doğuşu konusunda Rabin de Kinde krallığına ve Ham dönemine dikkat çeker. En eski şiirlerin Fırat nehri bölgesinde geçen Besus savaşları ile ilgilidir. Rabin'e göre bu durum gösteriyor ki ortak dilin kaynağının Necid, Yemame ve Fırat bölgesi olduğu görüş haklıdır. Nitekim ilk şairlerden biri olan İmru'u'l-Kays da Kindeliydi. Landberg, Marcais ve Vollers bu ortak dilin bir lehçe, konuşma dili veya kabilelerin günlük dili olmadığını sadece şairlerin ürettiği bir dil olduğunu savunur. Ayrıca Marcais bu dili Homeros'un yapay olan Yunancasına benzetir. Alman müsteşrik Brockelman da fasih dilin kullanımda değil de bilimde lehçeler üzerinde bir yeri olup, lehçelerin tümünden beslendiğini ifade eder. Landberg bu dilin nahiv kalıplarını şairlerin kendisinin yaptığını düşünür. Blachere bu ortak dilin Arap yarımadasının orta ve doğu kesimlerindeki lehçelerin özelliklerini taşıyan bir karışım olduğunu ifade eder.⁴⁹

Bloch, şiir dilinin kutsal kitaptakine benzer bir İbrânîce olduğunu söyler. Pek çok kelime ve ibarenin tercih edilme sebebinin, kolayca kullanıma girebilmek olduğunu

⁴⁹ Husamuddin, a.g.e. s. 33

ve şiirin düz yazıda nadiren bulunan yapıları serbestçe kullanabildiğini ortaya koyar. Bloch, şiiri düz yazıda kullanıldığı gibi dilin özel bir sahası olarak görür. Fakat C. Rabin bu yaklaşıma katılmaz. Aksine Arapçadaki düz yazıyı, normalde şiiri çağrıştıran bir ifadenin özel bir kullanımı olarak görmek gerektiğini düşünür. İlginç bir problem de Bloch'un şiire uymayan yaygın kalıp ve yapılar listesinde göze çarpar. Böyle kalıpların bulunması, dili büyük oranda şairlerin oluşturduğu teorisine karşı güçlü bir argüman olarak görünür. Şairler konuşma dilinin bu kalıplar üzerine kurulu olduğu lehçelerde bulunan hece yapısını değiştirme haklarının olmadığını hissediyorlardı. Böylesi formlar şiirin hiçbir satırında kullanılmamışsa da sistemde vardı ve bazı düz yazılarda kullanılmaktaydı.⁵⁰

Charles Ferguson Klasik Arapçanın tek bir lehçe üzerine değil de standart bir şiir dili üzerine kurulu olduğu görüşünün kabul edildiğini ve bu dile de İslam öncesi Arap şiiri ve Kur'an vasıtasıyla ulaşılabildiğini ifade eder. Ferguson en yeni Arap lehçelerinin yine Klasik Arapça kökenli olmakla birlikte bazı özelliklerde ondan ayrıldığını belirtir. Bu modern lehçeler daha eski Arap lehçeleri ile de aynı değildir. Eski yüzyıllardan beri İslam topraklarında modern lehçeler ve Klasik Arapça bir arada kullanılmaktadır. Ferguson tek bir merkezin lehçesi üzerine kurulu olmayan bu homojen dilin günlük konuşulan dil gibi gelişmiş ve İslamiyetin ilk yüzyıllarında pek çok İslam ülkesine yayılmış olduğunu iddia eder. Bunun yanında özellikle Arabistan dışındaki en modern lehçelerin bu dilin bir devamı olduğunu, bunlar arasındaki farklılıkların da dilin gelişimine göre ödünç alınan veya bir takım değişikliklerle yenilenen kelimelerde olduğunu savunur. Ferguson'a göre edebî dilin ortaya çıkışı İslam'ın doğuşuyla meydana gelen gelişimden çok öncesine dayanır. Bu gelişim sürecinde edebî dil büyük bir ilerleme kat etmiş olmalıdır. İslamiyetin yayılması pek çok insanın Arapça ile bağlantı kurmasını da beraberinde getirmiştir. Arapça tüm İslam âlemini ilgilendirir olmuş, fethedilen bölgelere Arap- İslam kültürü taşınmıştır. Çok sayıda göç alan topraklarda konuşma dilinde büyük çaplı kaymalar görünmüşse de hâlâ eski halini koruyan konuşmalar da mevcuttur. Ferguson buradan hareketle modern bedevi lehçelerinin direk olarak edebî dile dayandırılmayacağını belirtir. Ona göre modern lehçeler pek çok

⁵⁰ Rabin, Chaim, "The Beginnings Of Classical Arabic" , What The Koran Really Says, Ibn Warraq, 2002 New York , içinde. s. 220

özelliğe Klasik Arapça ile zıt olmakla birlikte birbirleri ile uyumludurlar. Eğer bu özellikler doğal bir gelişim süreci olarak değerlendirilirse buradan hiçbir sonuca varılamaz çünkü çeşitli lehçelerde benzer değişiklikler olması gayet normaldir. Fakat bu özellikler sistemli bir şekilde oluşturulmuşsa bunu doğal bir süreç kabul etmek güçleşir. Bu tarz özelliklerin çok sayıda olması ve klasiğe zıt ama kendi aralarında uyumlu olmaları bu lehçelerin klasik bir kaynaktan değil, yaygın halk dilinden geldiğini gösterir. Edebî dile ait bazı özellikler yeni bir şekil alırken, diğer bazı özelliklerin orijinalliğini koruduğu da doğrudur. Ferguson da İslam döneminin ikinci yüzyılından bu yana Mekke veya Kureyş lehçesine üstünlük atfedildiğine dikkat çekmiş, klasiğe en yakın olan, Arapçayı en iyi konuşan lehçenin hangisi olduğunun sürekli tartışıldığından bahsetmiştir. İletişim ve prestij açısından önemli merkezlerin belirli bir bölgede etki göstermiş olabileceğini belirtmekle birlikte Arapçanın hiçbir türünün norm veya standart kabul edilmediğini ifade etmiştir.⁵¹

Müsteşrikler İslam öncesi Arapça hakkında da araştırmalar yapmışlardır. Bu konuda pek çok araştırmacı çeşitli teoriler ortaya atmıştır: Chaim Rabin çeşitli kabilelerin konuşma dili olan kabile lehçeleri ile yazıda, resmî işlemlerde ve edebiyatta kullanılan edebî dil ayrımı üzerinde durur. Edebî dili kabile dillerinden ayrı bir dil olmaya zorlayan bu dil ikiliğinin olumsuz bir durum olduğuna dair herhangi bir tartışmaya girmez. Corriente özellikle eski Arap gramercilerinin delilleri üzerinde durur. Onun en büyük amacı edebî dil kaynaklarından kanıtlar elde etmektir. Suriye- Filistin'in ve Irak'ın halk dillerinin irabsız Nabatî Arapçasından türediğini belirtir. Nitekim İslamiyetin yayılmasından önce bu irabsız Arapça Suriye ve Irak'ta vardı. Corriente gramercilerin kanıtlarını kullanarak İslam öncesinde iki yüzyıl boyunca ve daha sonra bedevi lehçelerinde son hareketlerin var olduğunu ifade eder. Her ikisi de edebî dilden farklı olan iki ana lehçe grubu olduğu görüşü ile Prof. Cadora'ya çok yaklaşır. İrab içeren ve içermeyen Arapçanın aynı yerde ve aynı anda varlığını sürdürdüğünü belirtir. Versteegh Peygamber döneminde var olan eski konuşma Arapçası ile edebî dili ve kısa bir süre sonra tek bir dil haline gelen kendi ifadesi ile eski Arapçayı araştırır. Eski Arap gramercilerinin açıklamalarının güvenilir ve klasik Arapça konusunda delil olarak

⁵¹ Ferguson, Charles, "The Arabic Koine", *Language*, Vol. 35, No. 4. (Oct. - Dec., 1959), pp. 616-630

kullanılabilir olduğunu düşünür. Eski Arapçanın tek bir dil olduğu konusundaki en büyük malzemesi eski gramercilerin delilleridir. Versteegh dildeki değişimi radikal bulur ve eski ile yeni Arapça arasındaki farkların derin olduğu, Arapça'nın yeni bir dil üslubu içerdiği üzerinde durur. Zwettler de edebî dilin çok düzenli, kurallı bir yapı arz ettiğini, bu yönüyle Homer'in "İlyada ve Odessa" sında kullanılan Yunanca ile karşılaştırılabileceğini ifade eder. Sözlü şiir geleneğinde kullanılan bu tür, eski kültürel özellikler gösterir. Çeşitli kalıplar taşır, kafiye ve şiirsel ritim göstermek yerine farklı lehçelerden eş anlamlı kelimeler almıştır. Bu demektir ki şiirsel dilin özellikleri, herhangi bir zamanda veya herhangi bir lehçede hiç bir zaman eksik olmayan özelliklerdir. Her bölge ve her lehçeden kültürel formlar içerir. Zwettler şairlerin irabı doğru bir şekilde kullanmalarının, kendi günlük konuşma dillerinde de şiirsel dili kullandıkları sonucuna götürmeyeceğini tartışır. Daha sonraki dönemlerde yazılan şiirlerde, irab bilgisini gerektirmeyen kafiyeyle eski şiirlerden daha fazla yer verildiğini ve bu dönem şairlerinin, şiir dilinin gramerini o kadar da iyi bilmediklerini belirtir. Ziadeh, Cahiliye şiirindeki çeşitli lehçelere delil olarak kırık cemilerin çok sayıdaki kalıpları üzerinde durur. Bazen şairlerin kafiye ve şiirsel ritim kullanmak yerine kendilerinin kalıp oluşturmayı tercih etmelerini de tartışır. İslam öncesi dönemde şiir dilinin gitgide şairlerin oluşturduğu bir dil olduğu konusunda Zwettler'i destekler görünür. Zwettler gibi Ziadeh de doğru şiirsel dil kullanmalarının, bu dilin, şairlerin ana dili olduğunu göstermeyeceğini düşünür. Cadora dildeki değişimin kültürel bölge ile bağlantılı olduğunu savunur. Ortadoğuda bedevi, köylü ve şehirli olmak üzere üç ayrı sosyal grup olduğunu ve genel akışın çölden köye, köyden şehire doğru olduğunu belirtir. Bunun tersi de söz konusu olabilir fakat burada üzerinde durulması gereken; değişken coğrafi bölge ve kabilenin konuşan toplumla olan bağlarıdır. Arapça diye isimlendirilen bir şey var oldukça bu durum da her zaman kendisini gösterecektir.⁵²

C. Rabin de Klasik Arapçanın başlangıcına dair bir çalışma yapmış ve kimsenin soramayacağı kadar ilginç olarak nitelediği şu soruyu gündeme getirmiştir: Muhammed'in, soydaşlarına, orijinal olan ve o zamanda kullanılan, amaçları dar bir

⁵² Freeman, Andrew T. "The Nature of Old Arabic and its Change into Middle and then Modern Arabic", çevrimiçi, http://www-personal.umich.edu/~andyf/hist_arab.html, s. 3-5

şekilde bedevi toplumuyla ve çoğunlukla Mekke'den uzak olan bölgelerle sınırlı olan bir dilde hitap etmesine sebep olan amiller nelerdir? Rabin standart bir dilin kabul edilmesinin, seçilmiş lehçenin kendine has meziyetleri ile değil de o lehçeyi kullanan grubun sosyal prestijiyle veya bazı durumlarda etkilerini göstermek için o lehçeyi kullanan doğaüstü güçlerle alakalı olduğunu ifade eder. Yine Peygamber'in biyografisinin şu izlenimi verdiğini açıklar: Kureyşliler bedevi kabileler ile soy açısından bağlarına büyük değer verir ve her fırsatta onları kendi panayır ve dinî törenlerine çekmeye ilgililerdir. Bu yüzden göçebe aristokrasiye değer vermenin o toplumda onurun kültürel simgesi olan dil ve şiiri de benimsemiş vatandaşlar tarafından kabul edilmesi mümkündür. Rabin, Hire'den başlamak üzere Hristiyan misyonerlerin İncili Arabistan'a taşımak için bir araç olarak şairlerin diline yöneldiklerini, bunun doğal bir süreç olduğunu belirtir. Çünkü bu lehçe uzun süredir saygın ve ayaktadır. Ayrıca bu misyonerler İncil'in Klasik Arapçaya İslam öncesi bir tercümesini kullansalardı yazılı bir literatürün şiir varlığı ona bir prestij sağlayacaktı. Bunun yanında Mekke'de bazı Hristiyanların mevcudiyetinde hiçbir şüphe olmayabilir. Muhammed'in mektupları ve antlaşmaları gibi kuşaktan kuşağa devreden dökümanlar bazı değişimlere uğramış olabilir. Fakat görülür ki onlar Mekke'de o dönemde dökümanlarda Klasik Arapçanın çoktandır yerleşmiş olduğu konusunda güçlü bir delil oluştururlar. Sahabenin üzerine vahiyleri yazdığı materyaller insanların uzun zamandır kendi ezberlerinden ziyade yazıya güvenen bir toplumun burada var olduğunu gösterir. Ve vahiy dili az ya da çok yapılanmış bir imlâ ile yazılı olan ve kabul gören bir kullanımdır. Eğer ifadeler konuşulan dil ile değil de yazılan lehçe ile ilişkilendiriliyorsa Kureyş lehçesinin üstünlüğü iddiasında bir gerçeklik payı olabilir veya o diğer lehçelerdeki en güzel özellikleri toplamıştır denilebilir. Edebiyat dili sahip olduğu prestiji fetihlerden sonra elde etmiş olsaydı, sonradan böylesine oturmuş bir kurulu düzene sahip olamazdı. Nitekim Arapçanın kurallarını koyan sınıf edebî dili doğru kullanma konusunda muhafazakâr davranan râvîlere saygı gösterdiği gibi bedevîlere de saygı duymuştur. Çünkü bedevîler, onların başlangıç aşamasında olan filolojik çalışmalarının belirleyicisidirler.⁵³

⁵³ Rabin, a.g.m. s.218-219

2.2.4. Şiirsel dile kaynaklık eden yer problemi

Eski Arap lehçelerine duyulan ilgi son yıllarda hızlı bir artış göstermiştir. 1940 ile 1951 yılları arasında yapılan dört çalışma bu konuda önem arz etmektedir. Bunlardan H. Kofler'in çalışması coğrafi değerlendirmeye dair bir girişim olmamakla birlikte materyal ve referans açısından en mükemmel koleksiyondur. İbrahim Enis, karşılaştırmalı Arap fonolojisine benzer bir şeyler elde etmeğe çalışarak fonetik meselelere yoğunlaşmıştır. A. Hammuda ise diğerlerinin kullanmadığı önemli bir kaynak olan Muhammed b. Yusuf Ebû Hayyan'ın Kur'an yorumuna eğilmiştir. Coğrafi dilbilimler silsilesi arasında C. Rabin'in tutumu, Hicaz lehçesi üzerinde ayrıntılı olarak durmamakla birlikte batının dağlık kesimlerindeki lehçelerin bir grubunun yaygın özelliklerini tanımak için bir girişimdir. Bu dört çalışmada gramer ve lehçelerin sentaksıyla ilgili Arap dilcilerinin ortaya koydukları bilgiler oldukça iyi ele alınmıştır.

Avrupalı çalışmalar lehçe coğrafyası hakkında daha iyi bir kriter sunmak için coğrafi dilbilimi üzerinde durmuşlardır. Bu çalışmaların hiçbiri konuşma dili problemlerinin çözümü konusunda bir fayda sağlamamıştır. Bahsedilen geniş bölge içerisindeki hiçbir lehçe veya lehçeler grubu için Arapçanın kaynağı olma konusunda özel bir iddia ortaya konulmamıştır. Kelimelerle ilgili bir çalışma beklenmedik bir şekilde daha net sonuçlar verecektir. Çünkü kelimeler kolayca ödünç alınabilir ve şu da bilinmektedir ki, şiirsel ifade büyük ölçüde farklı lehçelerden ödünç alınmıştır.

Arabistan'da mevcut olan kitabelerde kullanılan dil, meseleyi daha karmaşık hale getirmiştir. M. Hafner'in Güney Arabistan dillerini sistematik olarak sunmasından sonra burada Arapçadan tamamen farklı bir dilin olduğunda şüphe kalmamıştır. I. el-Yasin son dönem çalışmalarından birinde olduğu gibi Rabin de bazı sonuçlarında Arapçanın kuzey Samice ile irtibatlı olduğunu görür. Arapçanın Güney Samice diye isimlendirilen Sami dillerinin bir kolunu oluşturduğu düşünülür. Bu kolu diğerlerinden ayıran özellik; dişsel ünsüzlerin ve kırık cemilerin daha geniş bir dizisinin korunmasıdır.

Pek çok alim tarafından Arabistan'ın Samilerin soyunun ana yurdu olduğu kabul edilir. Arapçanın Sami kökenli akraba dillerden az farkla ayrıldığı farz ediliyordu. Sami dillerin hızla gelişmesine mukabil Arapça sakin bir seyir izliyordu. Devenin

evcilleştirildiği ve insan gruplarının muhtemelen bu olaya göre tarih koydukları inancı, geniş halkaları bu ülkenin bir gç bölgesi olarak çeşitli istikametlerden gelen etnik grupların bir buluşma yeri olduğu düşüncesine götürmüştür.

3. KLASİK ARAPÇANIN MÜHİM MESELELERİ

Arapça veya Arap dili denildiği zaman genel olarak Klasik Arapça, Klasik Arapça ile birlikte ona bağlı olan lehçeler kastedilmektedir. Arapçanın tarihini genel hatlarıyla dört dönemde incelemek mümkündür: Eski Arapça, Klasik Arapça ile onun kaynağı olan eski edebî lehçeler, Orta Arapça, Yeni (Modern Arapça), Mahallî Lehçeler.

1. Eski Arapça: Eski Arapça'ya dair bilgilerimiz bazı eski kitabelere ve çeşitli kavimlere ait metinlerde geçen kabile, şahıs ve yer adlarına dayanır. Bugün en eski Arapça vesika, Âsurluların, Âribîlere karşı yaptıkları savaflara dair Âsurîlere ait metinlerde geçen kırk kadar has isimdir. Bu savaflar M.Ö. 853- 626 yılları arasında yaşanmıştır. Araplara ait en eski kitabeler tahminî olarak M.Ö. 6. y.y 'a dayanan müsned yazısı ile yazılmış metinlerdir. Bu metinlerin sayıları çok olmasına rağmen dil yapısını aksettirecek uzunluk ve zenginlikte değillerdir. Halen mevcut olan en eski vesika ise İmru'ul'Kays'ın mezar taşındaki en-Nemâre kitabesidir. (M. 328)

2. Klasik Arapça: Ana çatısı değişmeden devam eden en eski edebî metinler Kur'an-ı Kerîm ve hadiste gördüğümüz lehçeler üstü Arapçadır. el-Arabiyye kavramı klasik lehçe için, luga ifadesi ise eski büyük lehçeler için kullanılmıştır. Halkın konuştuğu dile ise âvam dili denilmiştir. Klasik Arapçayı, Cahiliyye şiiri, Kur'an-ı Kerîm, hadis, Hz. Peygamberin ve ilk halifelerin resmî haberleşmeleri, eyyâmu'l-Arap konusundaki mensur eserler ve emsaller temsil etmektedir. Cahiliyye döneminde ve İslamın ortaya çıkışı sırasında yazıdan ziyade sözlü rivâyet esastı. Bu nedenle dil ve edebiyata dair İslam öncesi malzeme oldukça azdır.

3. Orta Arapça: İslamiyetin doğuşuyla Arap toplumunda eskisinden farklı bir yaşayış tarzı ve bir toplum yapısı gelişmeye başladı. Bu durum tabiî olarak dile de yansdı. Arap dili kısa sürede başka ülkelere de yayıldı ve ilim ve sanattaki gelişmelere bağlı olarak bir gelişim devresi yaşadı. Tarihî gelişim süreci içerisinde Arapça üzerinde etkisi görülen diller olmuştur. Bunlar Pehlevî ve son şekli ile Farsça, Yunanca, Latince, Sanskritçe, Kuzey Afrika'da Berberîlerin dili ve çeşitli Roman dilleridir. Hz. Ömer'in hilâfeti döneminde başlayan Türk- Arap ilişkileri Türkçe ile Arapça arasında

etkileşim olmasına sebep olmuştur. M. 3. (H. 9.) y.y'da Türklerin İslamiyeti büyük gruplar halinde kabulü diller arası etkileşime sebep olmuştur.

4. Modern Arapça: Napolyon'un Mısır seferi (1798) Modern Arapça'nın başlangıç tarihi kabul edilir. Napolyon Mısır'da Arapça eserlerin basılacağı bir matbaa, iki mektep, tiyatro, kütüphane, kimya laboratuvarı ve rasathane açmış, iki de Fransızca gazete çıkartmıştır. Daha sonra Mısır valisi olan Kavalalı Mehmed Ali Paşanın açtığı mekteplerde de Avrupa mekteplerinde ki ders usûlleri takip edilmiştir. Bir yandan getirtilen Fransız hocaların kendi dilleri ile verdikleri dersler Arapçaya tercüme edilirken bir yandan da Fransa'ya öğrenciler gönderiliyordu. Bu dönemlerde Mısır'da başlayan Avrupa tesiri çok geçmeden diğer Arap toplumlarına da yayılmıştır. Bu etkilenme sonucunda yabancı kavramların ifade edilışinde, çeşitli terimlerin karşılanmasında zorluklar yaşanmıştır. Bu sıkıntıları ortadan kaldırmak ve Arapça'ya Avrupa dillerinden kelime geçişini engellemek için bir takım faaliyetlere girilmiştir. 1919'da Şam'da kurulan el-Mecmâu'l-İlmiyyu'l-Arabî adlı akademi, 1932'de Mısır'da kurulan Kraliyet Dil Akademisi, 1947'de Irak'ta kurulan El-Mecmâu'l-İlmiyyu'l-İrâkî ve 1973'te Rabat'ta yayınlanmaya başlanan El-Lisânü'l-Arabî ile ortak yazı dilinin, bugünkü Klasik Arapça'nınbirlik içerisinde gelişimine çalışılmıştır.

5. Mahallî Lehçeler: Farklı yerlerde ve farklı şartlar altında kullanılan lehçelerin edebiyattaki yansıması pek az olmuştur. Yazı dilinin yerini mahallî lehçelerin alması fikir ve kültür birliğini parçalama yolunda bir düşüncedir. Bugün çokça yayılmış olan sesli yayın faaliyetleri lehçeler arası farklılaşmayı yavaşlatan bir unsurdur.⁵⁴

3.1. Klasik Arapçanın Sınırları

Yazıda Arap dilini kullanan toplumlar tarafından neredeyse tüm eserlerde kullanılan dile Klasik Arapça denir.⁵⁵ Klasik Arapça en eski edebî metinlerde, Kur'an-ı Kerîm ve hadiste daha sonradan da Arapçanın yayıldığı yerlerde din, şiir, edebiyat ve ilim dili olarak kullanılmıştır. Bu dil ana çatısı değişmeden kalmış olan lehçeler üstü bir Arapçadır.⁵⁶

⁵⁴ Çetin, a.g.e. s. 282- 286

⁵⁵ Küçükkalay, a.g.e. s. 83

⁵⁶ Çetin, a.g.e. s. 282

Napolyonun işgali sonucu. Mısır'da başlayan Avrupa tesiri gün geçtikçe Arap ülkelerinde yayılım göstermiştir. Arap yazı dilinde batı dillerinin tesiri kelime dağarcığının yanında bazı ifade şekilleri, tabirler ve az da olsa cümle yapısında kendisini göstermiştir.

Ezher uleması üslupların halkın anlayabileceği şekilde kolaylaştırılmasını eleştirmiş, serbest edebî üslupları zayıflık ve seviyesizlik olarak değerlendirmiştir. Böylece 19. yüzyılda muhafazakarlar diyebileceğimiz kişilerle, hem batıya hem de eski Arap kültürüne açık yenilikçiler arasında edebî bir mücadele baş göstermiştir.⁵⁷ Nitekim şiirler eski aristokrat ve mağrur yapısını kaybetmiş, şairler şiirlerini gazeteler vasıtasıyla ya da divanlarını bastırarak halka daha rahat bir şekilde ulaştırmaya başlamışlardır. Bu arada şiir yeni bir mecraya geçmiş, bireysel özgürlük, ulusal özgürlük derken, bu süreç nihayet son özgürlük alanı olan yerel dile kadar varmıştır. Ebu Temmam ve Ebu'l-Ala'nın şiirlerinde olduğu gibi garip lafızlar artık kullanılmaz olmuş, şairler şiirlerinin orta ve alt tabaka tarafından anlaşılmasını hedeflemişlerdir. Yerel dil hareketi sadece şiirde değil edebiyatta da kendisini göstermiştir. Muhammed Osman Celal edebiyattan fusha elbisesinin çıkartılarak duygu ve düşüncelerin yerel dil ile ifade edilmesi gerektiğini savunmuş, Molier'in bazı öyküleri ile Lafonten'in masallarını yerel dile çevirmiştir.⁵⁸

Edebî dilin en önemli özelliği durumundaki irab olgusunun medeniyetle uyuşmadığı şeklindeki görüş de bu döneme rastlar. Muhammed et-Tanahi yerel dil hareketinin Bulak Matbaasının gerçekleştirdiği kültür hareketi ile önünün kesildiğini ve 1872'de Daru'l- Ulûm'un kuruluşu ile de tamamen ortadan kalktığını ifade eder. Nitekim yerel dil hareketi edebiyat dünyasında büyük tepkilere neden olmuştur.⁵⁹

Yerel dil hareketine alternatif olarak önerilen dil tam anlamıyla klasik fusha değil, fusha ile yerel dil arası bir Arapçadır. Bu dil ilkinin fasihlik ve düzgünlüğü ile ikincisinin kolaylık ve anlaşılabilirliğini birleştirmiştir. Bu tarzı benimsemiş olan Mısır basını edebiyatı ister istemez etkilemiş böylece bu dil sadece Mısır'da değil tüm Arap

⁵⁷ Gündüzöz, Soner, "Klasik ve Modern Arapçanın Tarihsel ve Filolojik Sınırları" Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, yıl: 3, sayı: 8, Kış 2003, s. 70- 71

⁵⁸ Dayf, Şevki, *el- Edebü'l-Arabî el- Muâsir fî Mısır*, Daru'l- Maarif, Kahire, 7. baskı, s. 43- 49

⁵⁹ Gündüzöz, a.g.m. s. 71-72

dünyasında yayılmıştır. Mısır edebî dili Ürdün, Lübnan, Suriye, Irak, Hicaz, Sudan ve Mağrip'te benimsenmiş ve tüm Arap ülkelerinde yaygın dil haline gelmiştir.⁶⁰

3.2. Lahn Meselesi ve Nahvin Ortaya Çıkışı

Lahn meselesi ve nahivden bahsetmeden önce klasik dönemdeki “diglossia” kavramından söz etmekte fayda görüyoruz. Halk dili ile şairlerin şiirlerinde kullandıkları edebiyat dilinin birbirinden farklılığını ifade eden “diglossia” kısaca iki dillilik olarak anlaşılabilir.

Enis Feriha batılı dilcilerin ve onların fikirlerini devam ettiren modernlerin, eski Arap dilinin Kur'an-ı Kerim'de, Cahiliye şiirinde ve az da olsa bize ulaşan düz yazı eserlerde gördüğümüz fasih Arapça olduğu zannına kapıldıklarını ifade eder. Burada kastettiği dil; edebî eserlerde gördüğümüz irablı, belagat ve fesahat içeren bir Arapçadır. Araplar yurtlarından çıkıp Aramî, Farişî ve Kıptîlerin vatanlarına gittiklerinde dil melekelerini kaybetmişlerdir. Yabancı ve karışık sözlerin dillerine girmesiyle lehçeler doğmuş, yine dilin sabit kalmayan yapısı da bunda etkili olmuştur. Fasih dil yeni devletin resmi dili ve din dili olduğunda sarf ve nahivle ilgilenen kimseler tarafından bazı kayıtlar altına alınmıştır. Onlar dili hata ve fesattan korumak için sarf ve nahiv konusunda bir sistem oluşturmuşlardır. Halk dilinde ise bu kanun ve hükümler yoktu. Enis Feriha'ya göre bu durum öyle bir hal aldı ki fasih dil ve halk dili alimler arasında birbirinden farklı iki dil oldu.⁶¹

Eski alimler arasında edebiyat dili ve eski konuşma Arapçasının her zaman birbirinden farklı olduğu, edebiyat dilinin bazı kimseler tarafından oluşturulduğu iddiaları vardır. Bu alimlere göre modern lehçeler eski konuşma Arapçasında var olan özelliklerin uzantılarına sahiptirler. İki dilliliğin İslamdan önce de var olduğunu savunan alimler irabın da Hz. Muhammed döneminde çoktan ortadan kalkmış olduğunu göstermek isterler. İrabın ortadan kalkışı bazen Arapçanın sentetik bir dil olmaktan çıkıp, analitik bir dil olmasına dayandırılmıştır. Bu açıdan Zwettler ve Ziadeh modern Arapçadaki iki dilliliği açıklamak için onun her zaman var olduğunu belirtmek dışında

⁶⁰ Dayf, a.g.e. s. 201- 202

⁶¹ Feriha, a.g.e. s. 24-25

herhangi bir gayret sarf etmemişlerdir. Corrient ve Rabin ise 7. yy öncesinden beri irabın günlük konuşma dilinde var olmadığını ispatlamak için gayret etmişlerdir.⁶²

Fück halktan birisinin de kuralları ile birlikte fasih dili öğrenebileceğini çünkü bunun işitmeye dayalı bir bilgi olduğunu ifade eder. Ona göre şiir dili ile günlük konuşma dili arasındaki farkı herkes anlayabilir. Bu konuda halk tabakası ile üst tabaka eşittir. H. 4./ M. 10. yy'da Arap dillerini iyi öğrenmek için çöllere gitmeye devam etmiş, şehirde öğrenemediklerini çölde edinmişlerdir. Bu da gösteriyor ki şiir dili uzun süre canlı kalmıştır. Fakat bu durum şiir dili ile çöllerde kullanılan konuşma dilinin birbirinin aynısı olduğu anlamına gelmez. Dillerin asıl ilgilendikleri konu fasih dildir, bu sebeple konuşma dili üzerinde durmazlar.⁶³

3.2.1. Lahn meselesi

Lahn kelime olarak mana, dil, lehçe, nağme, anlamak, güzel konuşmak ve sözde hata etmek gibi anlamlara gelir. Terim anlamı ise kelimelerin söylenişinde, vezin ve manalarında, cümle terkip ve düzeninde ölçü dışına çıkmak, iraba aykırı konuşmak ve konuşma dilinde gramer hataları yapmaktır.⁶⁴

Lahn, bazı alimlerin nahvin kurucusu olarak gördükleri Ebu'l-Esved döneminde ortaya çıkmış bir sorun değildir. Ebu'l-Esved dili hatalardan korumak için kurallar koyma konusunda çok gayret sarfetmiştir ve bu mesele onun zamanından çok öncesine dayanır. İslamdan önce Araplar Yemen, Hicaz, Irak ve Şam şehirlerinde diğer milletlerle karışmışlardır. Böylece Arap lehçe ve üslupları karşılıklı olarak birbirlerinden etkilenmişlerdir. Müslüman alimler Kur'an- ı Kerim'in sıhhati açısından lahn konusu üzerinde durmuşlardır. Hicretin ilk yüzyılında yaygınlaşan tabakât kitaplarına ve lahndan bahseden dille ilgili eserlere baktığımızda lahn konusunun çeşitli noktalarda kendisini gösterdiği dikkatimizi çeker. Bunlar bazen seslerde, sarf konusunda veya sigalarda, bazen de delalet meselesinde, nahiv veya irab konusunda kendisini gösterir.⁶⁵

⁶² Freeman, a.g.m, s. 6

⁶³ Fück, Johann, *el- Arabiyye*, Mektebetü'l-Hancî, Mısır, 2003/1424, s. 9

⁶⁴ Karadavut, Ahmet, "*Arap Dilinde Lahn'ın Doğuşu*" Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 7, 1997, s. 325- 326

⁶⁵ Zahid, Züheyr Gazi, *fi't-Tefkîri'n-Nahviyyi Inde'l- Arab*, Beyrut, 1406/1986, s. 17-19

Cahiliye dönemine baktığımızda Arabistan'da şiir ve edebiyatı teşvik eden unsurlar olduğunu görmekteyiz. O dönemde sanatkarlar arasında yarışmalar yapılır, şairler bir takım panayırarda şiirler okurdu. Farklı lehçelere sahip olan bu şairler ortak bir şiir dili kullanıyor, nazım ve dil kurallarını uygulamalı olarak öğreniyorlardı. H. 2. asrın ikinci yarısına kadar nazım ve dil kurallarını genel prensiplere göre öğrenebilecekleri sistemli bir bilgi kaynağı yoktu. Nahiv ilmi kurulmadan önce de o devrin insanların irabı bilip ona göre konuştukları söylenir. Bu da tahsile gerek bırakmayan, nesilden nesile aktarılan dil yeteneği sayesinde mümkün oluyordu. Arapça'nın doğal ortamda duyuma dayalı olarak konuşulduğu zamanlarda genel olarak lahnın varlığından söz etmek mümkün değildir. Arapların Arap olmayan unsurlarla karışmalarından sonra lahna irab hatası anlamında rastlanmış olması ve dil arıtma çalışmalarına da H. 1. asrın sonlarında başlaması daha önce Arapların lahn yapmadıkları veya yapmışlarsa da bunun çok büyük boyutlarda olmadığı sonucuna götürür.

Cahiliye dönemine ait herhangi bir sözde, lahn'ın irab hatası anlamında kullanımına rastlanmamıştır. Bu da Arapların dil melekeleri sayesinde, lahnı İslamdan önce tanımadıkları veya lahna çok nadir rastlandığı sonucuna götürür. İslamın doğuşundan sonra Peygamberimiz (s.a.v.) de lahndan şikayet etmiş ve “kardeşinizi uyarın, çünkü o şaşırmıştır.” (Kenzu'l-ummal, I, 61) demiştir. İslamın ilk zamanlarında lahna çok nadir rastlanırken sınırlar genişleyip pek çok milletin İslama girmesiyle Arapların dil melekesi zamanla bozulmuş ve dilde lahn görülmeye başlanmıştır. Tüm fatih milletler gibi Araplar da mağlup ettikleri milletlere kendi dillerini öğrenme mecburiyeti getirmişlerdir. Onların yaptıkları telaffuz, irab ve terkip hataları lahna yol açarken, Araplar da yavaş yavaş dil yeteneklerini kaybetmiş, Arap dili bozulmaya yüz tutmuştur. Araplar ve Arap olmayanlar şehir hayatında kültür ve medeniyet yönünden birbirinden etkilenmiş, aralarında gerçekleşen evlilikler neticesi doğan çocuklar anne- babalarından öğrendikleri bozuk Arapça ile konuşmuş ve Arap dili bozularak nesilden nesile aktarılmıştır. Arapçaya lahnın girmesi önce şehir hayatında ve günlük konuşmalarda başlamış, zamanla ilim meclislerine, devlet erkanına ve daha sonra çöle kadar yayılmıştır. En önemli mesele de Kur'an-ı

Kerim'in okunuşunda lahnın görülmesidir. Çünkü Kur'an'da yapılan bir irab hatası şer'i bir hükmü değiştirebilir veya inancın inkarını gerekli kılabilirdi. Bu amaçla Kur'an harekelenmiş, Kur'an'ın irabı ve Arap dili gramerinin tesbiti yoluna gidilmiştir. Bu bakımdan Kur'an dil çalışmalarının başlamasında en önemli faktör olarak görünmektedir.⁶⁶

3.2.2. Nahvin ortaya çıkışı

Eski kaynakların nahvin ortaya çıkışı ve bunun sebepleri hakkındaki haberleri birbirinden farklı sözlerden oluşur. Bunlar şahsi atılımlar şeklinde kaybolup gitmiştir. Bu kaynakların birbirine muhalif olan yönleri nahvi ilk ortaya koyan kimse ve nahvin ortaya çıkış sebepleri ile ilgilidir. Nahvin kurucusunun bazısında Hz. Ali veya Ebu'l-Esved ed-Düelî, bazısında Nasr bin Asım veya Abdurrahman bin Hürmüz olduğu belirtilmiştir. Sebep olarak da bazen Arapların yabancılarla karşılaşması sonucu Hz. Ali'nin dildeki bozukluğa dikkati çekmesi, bazen Ebu'l-Esved'in Kur'an okuyan birinin irabda hata yaptığını işitmesi, bazen kızının istifham ile taaccübü karıştırmasına şahit olması bazen de bir yabancıнын cümle kuramaması üzerine onu uyarması gösterilmiştir. Yine Arap olmayanların Müslüman olmasıyla birlikte onların da Kur'an'ı daha iyi anlamasını ve Arapçayı düzgün konuşmalarını sağlamak amaçlanmıştır.⁶⁷

Nahiv kaidelerinin tespiti lahna karşı alınan tedbirlerden ilkidir. İkincisi de lahn sebebiyle sesleri, terkibi ve irabı bozulan kelime ve ibareleri ayıklamak olmuştur. Nahiv ilminin H.1. asrın ikinci yarısına doğru, Arapçayı koruma adına nahiv kurallarının tesbitiyle başladığını söyleyebiliriz. H. 2. asrın ortalarında da nahivciler bozuk kelime ve ibareleri ayıklamış ve bunları 'lahnu amme' veya 'lahnu'l-âvam' diye isimlendirdikleri eserlerde toplamışlardır. Halkın konuşma ve yazmada yaptığı hataları konu eden eserler de yazılmıştır. H. 3. ve 4. asırda bu maksatla yazılan pek çok eser mevcuttur.⁶⁸

Nahiv ilminin H. 1. asrın ikinci yarısında Ebu'l-Esved tarafından kurulduğu, değişik rivayetlerde de Ebu'l-Esved'i nahiv konusunda düşünmeye teşvik edenin Hz.

⁶⁶ Karadavut, a.g.m, s. 330-337

⁶⁷ Zahid, a.g.e, s. 23

⁶⁸ Karadavut, a.g.m. s. 341-342

Ali olduğu kabul edilmektedir. Hz. Ali'nin Ebu'l- Esved'e kaideleri açıklayarak "bu minval üzere yap" anlamında "أُنح نحوه" dediği ve nahiv kelimesinin buradan gelmiş olduğu da rivayet edilir. İslamiyetin gelişinden sonra çok erken bir dönemde Araplarda filoloji çalışmaları başlamış ve hızla gelişmiştir. Filoloji çalışmaları Kur'an-ı Kerim'in yazılıp kitap haline getirilmesiyle başlamıştır. Gramer de yazının ıslahı çalışmalarına bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'in doğru anlaşılması, Klasik Arapça lugatının derlenmesini, yapı ve gramerinin tesbitini ve üslup araştırmalarını gerekli kılmıştır. Nahiv konusunda en büyük payın Halil bin Ahmed'e ait olduğu da rivayet edilmiştir. Müsteşriklerden bazıları nahiv ilminin Yunanlılardan alındığını iddia etmişlerdir. Çünkü nahiv Irak'ta doğmuştur ve bu görüşe göre nahiv ilmi Arapların, Yunanlılardan miras aldıkları eski bir nahivleri olan Süryanilerle karşılaşp onların kültürünü öğrenmelerinden sonra oluşmuştur. Nahvi başlangıçta Arapların icat ettiğini sonradan Irak'ta Süryanilerden Yunan felsefesini öğrenerek nahiv bilgilerini artırmış olduklarını düşünen araştırmacılar da vardır. Ebu'l-Esved ed-Düelî'nin nahvin mucidi, İbn İshak el- Hadramî'nin nahvin illetlerini açıklayan, İsa bin Ömer'in de bu alanda ilk olarak eser veren kişi olduğu da söylenmiştir. Kaynaklar nahiv ilminin Basra'da doğduğunda müttefiktir. Nahiv ilmi Basra'da doğmuş ve felsefesini Basra'da oluşturmuştur. Nahiv ilminin Hz. Peygamberin emriyle oluşturulmaya başlandığı görüşü de mevcuttur. Fakat mütekaddimin bilginleri arasında nahvin kurucusunun Ebu'l-Esved olduğunda ve onun da temel prensiplerini Hz. Ali'den aldığına hemen hemen bir icma söz konusudur. Bu görüşlerin yanında nahiv ilminin tevfiķî olduğunu söyleyenler de olmuştur. Bu alimler "Allah, Adem'e bütün isimleri öğretti" (Bakara/ 31) ayetini dayanak alırlar fakat bu durum dil terminolojisinin de öğretildiği anlamına gelmez.⁶⁹

Bu ayetten anlaşıldığına göre Hz. Adem dili Rabbinden öğrenmiştir. Vahiy yoluyla bunun tamamlandığı ve dilin tevfiķî olarak oluştuğu düşünülebilir. Abdül Aziz el-Karî ayette bu sonuca götüren bir şey göremediğini açıklar. علم (alleme; öğretti) kelimesinden açıkça vahiy yoluyla öğretmek çıkarılamaz, başka bir yolla da öğretilmiş olması mümkündür. Ayet كلها (külleha; bütün hepsini) kelimesiyle devam eder. Adem'i

⁶⁹ Gündüzöz, Soner, "Nahiv ve Sarf İmlerinin Doğuşu Üzerine" Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi, sayı: 9, Samsun, 1997, s. 287- 292

meleklerden üstün kılan da budur. Sınırlı kelimeler değil, tüm kelimeler, tanımladıkları ile birlikte öğretilmiştir. Zaten sınırlı olsaydı, bu özellik Adem'e meleklerden üstün olmayı sağlamazdı. Çünkü melekler de Rablerini tesbih eder ve Onu zikrederler. Bu Adem'e öğretilen ve kendisiyle konuşulan dil; ana dildir. Bu dilin Arapça, İbrânîce veya Süryânîce olduğunu söylemek faydasızdır. Bu diller ve diğer diller asırların geçmesi, Adem'in zürriyetinden nesillerin değişmesi ile bu asırdan dallanmış dillerdir. Bu sebeple bazı alimlerin Arapça'yı ilk konuşanın Adem veya Nuh, Sâm ya da Cebrail olduğunu ispatlamak için çaba sarf etmeleri boştur. Bunlar tahmin üzerine kurulu olan, bir yere varmayan çabalardır. Ve ispat edilmemiş ve edilemeyecek olan İsrailî haberlere dayalıdır.⁷⁰

Versteegh'e göre ilk gramerci bir farisî olan Sibeveyh'tir. Arapça olarak yazılmış olan kitap formundaki ilk çalışma ona aittir. Bu eser sonraki nesiller için bir çıkış açmıştır. Gramerciler yegane vazifelerinin Arapçadaki her olguyu sadece tarif etmek değil, derinlemesine açıklamak ve Arapçanın nasıl doğru konuşulacağına dair temel kanunları tesbit etmek olduğunu düşünmüşlerdir. Böylece neyin dilde kuramsal olarak mümkün, neyin başka yerden alınma olduğunu ayırt etmişlerdir. Prensipler olarak güvenilir kaynaklardan gelen her şey alınmıştır. Bu kaynaklardan ilki kutsal değeri olan Kur'an'dır. İkinci kaynak İslam öncesi şiir, üçüncüsü ise güvenilir bedevi habercileridir.⁷¹

Fasih Arapçayı ilk olarak Arabistan'ın çöl ve vadilerine dağılan Basra ve Kufe alimleri derlemiş, bu derlemeler nahiv kurallarının temelini oluşturmuştur. Dilciler Kur'an'da geçen kelimeleri, Araplardan işittikleri sözleri, Cahiliye ve İslam dönemine ait şiir, atasözü ve hutbeleri kaydetmiş, kelime ve deyimlerin nasıl kullanıldığını öğrenmişlerdir. Daha sonra dil alimlerinin bilgileri de bu kaynaklara eklenince lugat ve şiirde senet zinciri oluşmuştur. Lugat çalışmaları H.1.asrın sonlarında ilmî olarak başlamış, ikinci asrın başından itibaren adım adım zirveye çıkmıştır. H. II. asırda Ebu Amr İbn el-Ala, Hammad er-Raviye, el-Mufaddal ed-Dabbi, Halil bin Ahmed, Halef el-Ahmer, Ali İbn Hamza el-Kisai, en-Nadr İbn Şumeyl, Ebu Amr eş-Şeybani, Ebu Ubeyde Ma'mer İbn el-Musenna, Ebu Zeyd el-Ensarî ve el-Asmaî ile lugatın ilmî bir

⁷⁰ El-Karî, Abdul Aziz, *Dirâsât fî Usûli'l-Lugati'l-Arabiyye*, s. 5-6

⁷¹ Versteegh, a.g.e, s. 58- 66

şekilde derlenmesi hareketi başlamıştır. Lugat alimleri sadece bedevilerden kelime alır, onlarda da şehir hayatı ile bozulmamış olma ve okuma-yazma bilmeme şartı ararlardı. Şifahî rivayete çok özen göstermiş, naklettikleri şiir ve nesirleri yazıya geçirmekle kalmamış aynı zamanda bunları ezberlemişlerdir. Lugatın derlenmesi; âlimlerin çöllere giderek bedevilerden kelime alması ve kendilerinden faydalanılmak üzere şehre getirilen Araplardan derleme yapılması olmak üzere iki şekilde olmuştur. Bu sırada lugat herhangi bir sınıflandırma yapılmadan oluşturulmuş, daha sonraki merhalede bu konuyla ilgili kelimeler ve nevadir bir araya getirilmiş, üçüncü merhalede ise sözlükler yazılmıştır. Tüm bu gayretlere rağmen lahn dalgası tam olarak durdurulamamış, avamcanın önu kesilememiştir. Lahn dalgası günümüze kadar gelmiş ve neredeyse fasih Arapçayı gölgede bırakacak seviyeye ulaşmıştır.⁷²

3.3. İrab Meselesi

İrab kelime olarak ‘beyan, ifade etmek, açıklamak’ anlamına gelir. Sonradan nahivciler kelime sonlarındaki harekelerin bir takım manalara işaret ederek, onları açıkladığını görmüş ve buna da irab adını vermişlerdir.⁷³ Kelime olarak ‘içindeki dışa vurmak’ anlamına da gelen irab terim olarak anlama işaret eden şekiller ile mananın ifade edilmesidir.⁷⁴

Nahivcilerin çoğunluğuna göre irab, kelimelerin sonlarında meydana gelen değişikliktir ve terkip içerisindeki kelimelerin görevlerinin belirlenmesini sağlar. Yani irabın, manaların anlaşılmasını, konuşan veya yazanın kasdının bilinmesini ve her türlü karışıklığın önlenmesini sağladığı konusunda dilciler ittifak etmişlerdir.⁷⁵

Ez-Zeccâî Arapçada isimlerin fâil, mef’ul, muzâfun ileyh gibi çeşitli anlamlarda kullanıldığını ifade eder. Ona göre şekil ve yapı bakımından birbirine benzeyen bu kelimelerin görevleri ancak irab ile anlaşılabilir.⁷⁶ İbn Fâris de irab olmadan kişinin ne demek istediğinin anlaşılamayacağını “ما احسن زيد” örneği ile açıklar. Bu konuda Arapların diğer milletlerden farklı olarak hareke ve işaretlerle manaları

⁷² Karadavut, a.g.m. s. 343- 346

⁷³ Ez-Zeccâî, Ebu’l-Kasım, *el-İdah fî İleli’n-Nahv*, s. 91

⁷⁴ Mubarek, Mazin, *Nahve Va’yin Lugavi*, Müessesetü’r-Risale, Beyrut, 1979-1399, s. 74

⁷⁵ İbn Cinnî, a.g.e. 1/ 53

belirlediklerini ifade eder.⁷⁷ İbn Cinnî de irabın lafızların yardımıyla anlamı ortaya koyduğunu, tek düze bir cümlede kelimelerin birbirinden ayırt edilemeyeceğini belirtmiştir.⁷⁸

C. Brockelmann Sami dilleri arasında Arapçanın irab alametlerini koruma açısından zirveye ulaştığını, bu sebeple Arapçanın nahvi ifade etme ve koruma açısından büyük bir meziyete sahip olduğunu ifade etmiştir. I. Goldziher harflerin altına ya da üstüne konulan noktaların kelimeyi değişik okutmasının Arapçanın bir özelliği olduğunu, nahiv hareketlerinin kelimeye çeşitli anlamlar kazandırdığını açıklar.⁷⁹

Vâfi, kelimenin kök harflerinin genel anlamından ayrı olarak kelimenin seslerine bitişen ve med harflerinden oluşan uzun sesliler ile hareketlerden oluşan kısa seslilerin isim veya fiil gibi kelimenin çeşidi, geçmiş veya gelecek gibi zamanı, fâil veya mef'ul gibi cümle içerisindeki görevi hakkında bilgi verdiğini belirtir.⁸⁰

Nahvin vazifesi bir cümle içerisindeki kelimelerin kastedilen manaya göre bağlanmasını belirlemek ise; irab hareketleri de bu vazifenin en büyük parçasını oluşturur. Bu anlamıyla irab nahvin öyle önüne geçmiştir ki nahiv; irab ilmi diye isimlendirilmiştir. Fakat bu tarif doğru olamaz çünkü nahiv irabdan çok daha geniş ve kapsamlıdır.⁸¹

İrab konusunda farklı yorumlar getiren âlimlerin yanısıra, irabı eleştiren, manaya delaletini kabul etmeyen veya nahivcilerin uydurması olduğunu iddia eden araştırmacılar da vardır.

Sibeveyh'in talebelerinden Kutrub lakabıyla meşhur Muhammed İbn el-Müstenir irabın cümlede kelimenin yerini ve manasını belirlemediği iddiasını ilk olarak ortaya atan kişidir. Çağımızda iraba en fazla eleştiri getiren araştırmacı İbrahim Enis de pek çok fikrinde Kutrub'a dayanır. Enis irabı çok mükemmel uydurulmuş bir hikaye olarak görür. İrabın Arap yarımadası kabileleri arasında yaygın olan dil olgularından tedarik

⁷⁶ Ez- Zeccâcî, a.g.e, s. 69

⁷⁷ İbn Faris, es- Sahibi, s. 76

⁷⁸ İbn Cinnî, 1/ 36

⁷⁹ Sarmış, İbrahim, “İraba Yöneltilen Eleştiriler” Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 5, 1994, s. 51

⁸⁰ Vâfi, Ali Abdulvahid, *Fıkhulluga*, Daru'n-Neheda, Kahire , 1945, s. 19

⁸¹ El-Mubarek, a.g.e. s. 74

edilmiş olduğunu ve H.1. asrın sonları ile 2. asrın başlarında hayatlarının çoğu Irak'ta geçen, söz söylemede usta bir kavim tarafından oluşturulup H. 2. asırda tam ve sağlam bir hal aldığını ifade eder. Ona göre sonradan nahivciler diye isimlendirilen bir grup hariç, Arapların fasihlerinden olan katip, hatip ve şairler bile buna soğuk bakmış ve irab zorla ele geçirdiği pozisyonunu kaybetmiştir.⁸²

İbrahim Enis öncelikle irab konusunun eskiye dayanıp dayanmadığını araştırmış, Süryanîler ve Aramîlerde irab olmadığı, İbranîlerde ise sadece yönelişi ifade eden (ـ) harfinin bazı kelimelerin sonunda bulunduğu sonucuna varmıştır. Habeşilerde bu (ـ)'nin İbranilere göre daha yaygın olduğunu ifade etmiştir. Ona göre nahivciler bir takım kaidelere ulaşmak için bazı usullerde kıyas yaparak irab olgularını ortaya koymuşlardır. Yani bu sağlam düzenin doğuşunda nahivcilerin payı vardır ve her asırda bu böyle kabul edilmiştir. Eski Arapların zihninde irab hareketleri nahivcilerin iddia ettiği gibi manaları sınırlandırmaz. Olsa olsa kelimeleri birbirine bağlamak için hareketlere ihtiyaç duyulur. Eski alimlerden bazıları da böyle düşünür ve bu sebepten dolayı vakıf halinde ve şiirin gerektirdiği yerlerde hareketin düşürülmesini caiz görürler. Enis'e göre her kelimedede aslolan kelime sonunun sakin olmasıdır. Mebnî ve mureb bu konuda eşittir. İkisinde de sükun ile durulduğunda sigada herhangi bir değişiklik olmaz. Enis irab hareketlerinin kelimelerde yapı unsurlarından olmadığını ve nahivcilerin zannettiği gibi manayı da etkilemediğini de belirtir. İrab hareketlerinin manaya delalet etmediğini şu örnekle açıklar: Nahivden anlamayan bir kimse gazete okurken kelimelerin irabında hata yapılmış bile olsa okuduğu haberi doğru bir şekilde anlar. Yine hareketlerin manaya delalet etmesine örnek olarak verilen کتب – كتب (ketebe-kütibe) gibi kelimelerdeki hareketlerin, siganın yapısından olmakla birlikte siganın tanınması için hareketlerin bu yapının ana parçası ve önemli bir şartı olduğunu ekler. Enis'e göre fâillik veya mefullük gibi manaları sınırlandıran, cümlenin düzeni yani herbir mananın özel bir konumu olmasıdır. Bunun yanında konuşmacı ile dinleyen arasındaki ilişkiye dayalı olan durumları ve sözün akışını bilmek de önemlidir.⁸³

Cümle içerisindeki bazı kelimelerin nahiv yönünden görevleri farklı da olsa irabının benzer olduğu durumlar söz konusudur. Manası aynı olduğu halde irabı farklı

⁸² El-Mubarek, a.g.e. s. 84

⁸³ Enis, İbrahim, Min Esrâri'l-Luga, Kahire, 1966; s. 212-242; El-Mubarek, a.g.e, s. 88-90

olan kelimelere de rastlanır. Bu meseleler de iraba yöneltlen eleştirilerdendir. Böyle cümlelerde mananın anlaşılmasında maddi ve manevi karinelerin etkisi vardır. Mesela mef'ûlün- liecli olacak kelimenin masdar olması gerektiği gibi mef'ûlün- maah olacak kelimenin de farklı şekilde anlaşılmasını engelleyecek bir karine içermesi şarttır. Manası aynı olduğu halde irabı farklı olan kelimelerde telaffuz farklılığının da rolü olabileceği unutulmamalıdır. Bunun yanında mananın anlaşılmasında irabın değil, kelimenin bulunduğu yer ve söylendiği şartların etkili olduğu iddia edilir. Burada ilk olarak söylenmesi gereken; ifadelerin her zaman sözlü olmadığıdır. Cümle içerisindeki kelimelerin buldukları yerler de istisnaî durumlar dışında değişebilir. Bunu dilde bir esneklik ve kolaylık olarak değerlendirmeliyiz.⁸⁴

Ayrıca taaccüb, istifham ve nefy durumlarında manaları birbirinden ayırdetmeyi sağlayan ancak son hareketlerdir. Mesela eski bir şiiri okurken konuşan ile dinleyen arasındaki bağı ve manaya götüren diğer durumları anlamamızı sağlayacak tek bir harekeyi kabul etmek elbette uygun olandır. Arapçada hareketler kelimelerin manalarını ayırdetmek için harf üzerinde gerçekleşen kısa seslerdir. Kelimenin binasını oluşturan hareke de, kelimenin cümledeki görevini değiştiren irab hareketi de bu şekildedir. Bina hareketi de irab hareketi gibi manaları birbirinden ayıran bir îcaz çeşididir ve hareke vasıtasıyla tek bir kelime çeşitli manalar kazanarak zenginleşir.⁸⁵

İrab hareketlerinin manaya delalet etmediğini savunanlar, Kur'an kıraatlerinde farklılık olmasının ve kelime sonlarında durularak kelime sonunun sakin okunmasının caiz oluşunu da gerekçe olarak gösterirler. Aslında farklı kıraatlerde mana değişikliği olsa da her kıraatte irab alametlerinin rolü vardır ve bunlar oluşan değişikliği gösterir. Yine vakıf halinde durularak sonu sakin okunan kelime irabsız kalmış olmaz ve kıraate devam edildiği takdirde hareke açığa çıkar.⁸⁶

Nahivden anlamayan birinin gazetede okuduğu bir haberi anlaması irabı eleştirenlerin kendi fikirlerine bir dayanak olarak sundukları meselelerdendir. Bu tür bir okuyuş sonucunda veya nahiv kurallarına uygun ve irablı bir okuyuş sonucunda kişinin konuyu anlaması elbette eşit değildir. İrabsız söylenen tüm kelimelerin tam olarak

⁸⁴ Sarmış, a.g.m. s. 54- 57, Mubarek, a.g.e. s. 100

⁸⁵ El-Mubarek, a.g.e. s. 92- 96

⁸⁶ Sarmış, a.g.m. s. 58

anlaşılması olduğunu söyleyemeyiz. İrabı bilmeyen sıradan bir vatandaşın kendi dilinden olan bazı kelimeleri anlaması o dilde irabın olmadığı veya gereksiz olduğu anlamına gelmez.⁸⁷

İrabın gerekli olmadığını iddia edenlerin delillerini şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Mekke lehçesinin diğer Arap lehçeleri ile arasında bir takım farklar olduğu gibi yine bedevî lehçelerinin kendi aralarında da pek çok farklılık vardır. Bütün bunlar harekelerde de ihtilaf olduğunu gösterir.

2. Ebu Amr kıraatinde peş peşe gelen iki kelime birbirine katılır. Birinci kelimenin ilk harfi, ikinci kelimenin son harfi ile idgam edilir. Bu durum da ancak kelimelerin sonu sakin olduğunda mümkündür.

3. Pek çok ayetin irabında kurra ihtilaf etmiştir. Öyle ayetler vardır ki, harekeler gramer ile ilgili anlamlara delalet etse idi ayetin anlamı bazı kıraatlerde küfrü gerektirirdi.

4. Eski alimler Kur'an'ın icazı konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Bazısı icaz lafızdadır derken bazısı icazın anlamda olduğunu belirtmiştir. İkinci grubun bu görüşünün altında onların, fesahati Kur'an'da değil de bedevilerin dilinde görmeleri yatar. Bu durum da Kur'an'ın bedevilerin dilinde olduğu gibi irabsız olduğuna delildir.

5. Hz. Peygamber'in bazı hadislerinde Kur'an'ın irabsız okunmasına izin verilmiştir.

6. Hz. Peygamber'in bazı hadislerinde lahn yapmanın ve irabda hataya düşmenin o dönemde alışılmış, normal bir durum olduğu anlaşılır. ("Ben Kureyştenim. Sad oğullarında büyüdüm. Nasıl olur da lahn yaparım." hadisi gibi)

7. İrabın uygulanması zordur ve teferruatlıdır. Gramer kuralları da cümlenin öğeleri arasında ince bir dikkat gerektirir. Tüm bunlar fasih dil ile alakalıdır, konuşma dilinde mümkün değildir.

8. Fasih Arapçada irab olsaydı, bu halk lehçelerine de yansır. Fakat halk lehçelerinde irab yoktur.

⁸⁷ El-Mubarek, a.g.e. s. 96; Sarmış İbrahim, a.g.m. s. 63

9. Nahiv ile alakası olmayan birine herhangi bir gazete haberi okunsa, özellikle kelimelerin hareketlerini değiştirsek de haberi doğru bir şekilde anladığını görürüz. Bu da hareketler ile mana arasında hiçbir bağlantı olmadığını gösterir.

İrabın gerekli olduğunu söyleyenlerin delilleri şu şekilde özetlenebilir:

1. İlk Sami dilinde dahi irab vardır. Diğer Sami diller bu özelliği koruyamamışken Arapça bu özelliğini korumuştur. Müsteşriklerin de neredeyse hepsi irabın Sami dillerinin ortak özelliği olduğunu kabul etmişlerdir.

2. Cahiliye şiiri ve İslam döneminin bedevî Araplarının şiirlerinde irab alametleri tam olarak kendisini göstermektedir. Bu şiirlerin vezin ve kafiyeleri ancak irablı olduğunda tamamlanmaktadır.

3. En azından H.4. asra kadar Müslüman dilci ve gramerciler bedevî Arapların dillerini öğrenmek için çöllere yolculuklar yapıyorlardı. O zamanlar bile irab olgunluğa ermişti.

4. Bazı ayetlerdeki kelimelerin yerleri gösteriyor ki; bu durum ancak kendisinde irabın var olduğu bir dilde mevcut olabilir. şu da bilinmektedir ki; bedevî dili ile Kur'an dili arasında önemli bir fark yoktur.

5. Kur'an tevatür yolu ile irablı olarak bize gelmiştir. Hadislerde de irablı bir şekilde nakledilmiştir.

6. Bazı ayetlerin irabında Kur'an'ın ihtilafa düşmesi Kur'an'ın yedi harf üzere indirilmiş olmasından kaynaklanır.

7. Hadiste geçen irab kelimesi kelime sonlarının hareketlenmesi anlamında değildir. Çünkü o dönemde irab ve nahiv ortaya çıkmış değildir. Hadiste geçen irab ile harflerin doğru çıkartılması kastedilmiştir. Lahn kelimesinin geçtiği hadis de Hz. Peygamber çağında lahnın bulunduğuna delil olamaz. Yine de tüm bu hadisler uydurmadır.

8. İrab kaidelerinin uygulanma zorluğu ve inceliği kimseyi irablı konuşmaktan alıkoyamaz. Eski tarihteki Latincenin ve günümüzdeki Almanca'nın kuralları da Arapçadakinden az değildir. Buna rağmen Almanca Almanlar

arasında hala konuşma dili olarak varlığını sürdürmektedir. Latince de uzun süre Romalılar tarafından konuşulmuştur.

9. Halk lehçelerinin irabsız olduğu ve bunun fasih dilin de irabsız olduğuna delil olarak gösterilmesi kabul edilemez. Çünkü günümüz Arap lehçeleri tamamen irabsız değildir. Bu da gösterir ki Arapça irabdan soyutlanamaz.

10. Arap grameri konusunda herhangi bir bilgisi olmayan birisine bir gazete haberi okunduğunda kişi ancak konu hakkında genel bir bilgi edinir. Fakat ince bir anlayış gerektiren ifadeleri anlaması mümkün değildir.⁸⁸

Müsteşrikler arasında çok tartışılan bazı meseleler vardır. Örneğin Vollers'in iddiasına göre Kur'an-ı Kerim ilk başta irablı değildi. Çünkü Kureyş lehçesi ile inmişti ve bu lehçe irablı değildi. Nahiv ve Arapça kuralları açısından da Kureyş lehçesi Cahiliye şiiri lehçesinden farklıydı. Kur'an'ı son dönem nahivcileri irablı çöl dilinde şekillendirmişlerdi. Başta F. Buhl ve Nöldeke olmak üzere pek çok müsteşrik buna katılmaz. Johann Fück'e göre en eski Arapça nesir Kur'an'dır. Nasıl şiirdeki aruz üslupları ve kafiyeler, kelimenin irablı olduğunda şüphe bırakmıyorsa Kur'an kelimeleri de -özellikle bazıları- irabın varlığı konusunda şüphe bırakmaz. Fück bazı ayetler ile fikrini delillendirme yoluna gider.⁸⁹ "Bu apaçık bir Arapçadır" (Nahl/130) ayetinden yola çıkarak Muhammed ve sahabilerinin indinde Kur'an dili ile Arap dili yani çöl kabilelerinin dili arasında önemli bir fark görmez. Kahle de Vollers'in fikirlerini savunur ve Kur'an'ı ilk okuyanların Arap çöllerine yolculuklar yapıp Arap şiirlerinin sarf ve nahiv kurallarını öğrenerek bunu Kur'an'a tatbik ettiklerini iddia eder. Sami dilleri tarihi bu görüşlerin senedi olmadığını gösterir. Fasih dilde irab modern döneme has bir özellik değildi. Bazı Arap kabileleri ve çöl lehçelerinde ortaya çıkmıştı. Akkad Arapları, bazı Habeşliler ve Samilerden başka diğer toplumların dillerinden de bu özelliği taşıyanlar vardı. Bu eski Samiceye has bir özellikti. Âlimler 1929'da Akkadların yakınında Ra'sü-Şamra'da M.Ö.15. yy' a dayanan pek çok yazı bulmuşlardır. Ugaritçe diye bilinen bu dilin işaretlerini çözmüşler ve Sami dilleri ile eski Arapça'ya yakın olduğunu fark etmişlerdir. Bu dilin Arapça gibi irablı konuşulduğunu düşünmüşlerdir. Elimizde Kureyş'e veya Kuzey Arap kabilelerine ait

⁸⁸ Esad, Abdül Kerim, *Min Hadîsi'n-Nahvi ve'n-Nuhat*, s. 104

irabın ihmal edildiğine şahit olacak hiçbir belge yoktur. Aksine doğuda ve batıda, Hicaz, Necid ve çevrelerinde irab umumi idi.⁹⁰

Müsteşriklerden Wallin Habeşî ve İbranîlerden kalan eserleri incelemiştir. 19. yy' da yapmış olduğu çalışmasında çöldeki konuşma lehçelerinde irab hareketlerinden hiçbir eser olmadığı sonucuna varmıştır. Philippi bu konuya dair bir makale yazmış, aynı sene içerisinde Noeldeke onun bu fikirlerini çürütmüştür. İngiliz müsteşrik Wright, 1890'da 'Karşılaştırmalı Sami Dilleri' (Mukârenetü'l-Lugâti's-Sâmiyye) isimli eserinde irab hareketlerini de ele almıştır. Son olarak Brockelmann Sami dillerini karşılaştırdığı kitabında bu konuya değinmiştir. Müsteşrikler İbranîceyi araştırırken sonu ses olarak fethaya, kesraya ve dammeye benzeyen kelimeler bulmuşlardır. Bunları irab olgusunun eserleri saymışlar ve eski dönemlerde İbranîlerde irabın yaygın olduğu ve irabın tüm Sami dillerin ortak özelliği olduğu sonucuna varmışlardır. Sonradan az sayıda kelimeye tesadüf eden bu kelime sonlarının Arapça nahvindeki gibi anlamı göstermediğini iddia etmişlerdir. Müsteşriklerin bu görüşlerinden Hint-Avrupa dil ailesinin tarihî gelişiminden etkilendikleri anlaşılır. Onlarda da Yunanca ve Latince'de olduğu gibi 'case- ending' denilen irab yaygındı. İngilizce ve Fransızca'da olduğu gibi Hint-Avrupa dil ailesinden bazı diller bir takım özelliklerini kaybetmişlerdir. Müsteşrikler bu sürecin Sami dillerde de geçerli olduğunu düşünmüşlerdir. Arapça diğer Sami dillere göre eski Sami kavramlarını korumakta daha başarılı olmuş, diğer Samiler tarihî değişim ve gelişim ile bu özden uzaklaşmışlardır.⁹¹

Fück, Kur'an-ı Kerim'in tam olarak irablı olduğunu iddia eder ve bunu Kur'an'dan getirdiği örneklerle ispatlamaya çalışır. Ona göre Muhammed (s.a.v.) Kur'an-ı Kerim'i irablı olarak okumuştur. Kur'an, şairlerin, hatiplerin ve kahinlerin sözlerinden aşağı bir derecede değildir. Nitekim Kur'an halkın hatiplerinin sözleri ile değil, fasih Arapça ile oluşturulmuştur. Fück'e göre her dilde cümle içerisindeki kelimelerin yazılışta bir tertibi vardır. Belirli sınırların olması şart değildir. Cümle içerisinde her parçanın ayrı bir önemi vardır ve buna göre harekelendirme yapılır. Belirli durumlarda son hareke cümlenin gelişinin ve vurgusunun da etkili olduğu

⁸⁹ Tevbe/3, Bakara/123, Fâtır/28, Nisa/8

⁹⁰ Dayf, a.g.e. s. 105- 106

⁹¹ Enis, a.g.e. s. 212- 215

manayı anlamaya yardımcı olur, yani bir zaruret veya bir kriter değildir. Fück yaşayan dilde çeşitli kalıpların kullanıldığını ve bazı kelimelerin ve yapıların irab ile farklılık arzettiğini kabul eder. Kendi iddiasını desteklemek için Fück, İbn Esîr'in de bahsettiği “انما يخشي الله من عباده العلماء”⁹² ayetini örnek verir. Bu ayette Allah kelimesinin ref'ini ve ulema kelimesinin nasbını en başta akıl kabul etmiyor. Bu dizilişte doğru bir anlama kolay değildir, bu da ulema kelimesinin sonda zikredilmesinden kaynaklanır. Fâilin sona bırakılması (إنما)nın getirdiği bir zarurettir ki bu; “insanlardan az bir kısmı Allah'tan korkar, bu da âlimlerdir” manasınadır. Fück ilk fetihler döneminde İslamiyeti kabul eden kavimlerin yani Arap olmayanların Arapçayı irabsız konuştukları görüşündedir. Kendilerine zor geldiği için son harekeyi terk etmiş ve bunu yazıda da kullanmamışlardır. Fück bu meseleyi şöyle yorumlar: Bu toplumlar Arapçayı irabsız duymuşlardır. Fasih dil ile halk dilini ayırt edebilecek bir yetenek edinmemişlerdir. Uzun bir süre Kur'an fasih dilin tek örneği olmuştur. Müslümanlar bu fasih dili yeni bir bilgi olarak öğrenmiş ve o şekilde okumuşlardır.⁹³

C. Rabin, Kur'an'ı irab ile okumaya teşvik eden hadisler konusunda bir değerlendirme yapmıştır. O, Kur'an'ı kısmen veya tamamen irablı okumaya teşvik eden hadislerde eğitilmiş okuyucuların değil de eğitimsiz kimselerin kişisel okumasının kastedildiğini düşünür. Buyrukların sadece irabdaki ihmali değil, yanlış kullanımı da düzeltmekle alakalı olduğunu ifade eder. Rabin asilzâde Arapların bile bu konuda hata yaptığını, yanlış irabın küfür içeren manalara götürmesi korkusu olduğunu belirtir. Bundan dolayı Kur'an'ın güzel okunması istendiği için irab kurallarının da yerine getirilmesi konusunda ısrar edildiğini ispatlayan pek çok anektot vardır. Rabin'e göre irabsız okuma alışkanlığının eskiye dayanması mümkündür. Bilindiği gibi Arap imlâsında baştaki ve ortadaki tüm hareketler kullanıldığı halde son hareketler ihmal edilir. Sıradan bir düz yazıda cümleler irabın ihmal edilmesiyle hiçbir yanlış anlaşılma ortaya çıkmadan sıralanırdı. Bunların ardından Rabin irabın gereksiz bir lüks halini aldığını, şiirin etkili olabilmek için hareketlere yer verdiğini ve Kur'an'ın da harekesiz okunduğu takdirde pek bir anlam ifade etmeyen çok sayıda kelime grubu içerdiğini belirtir. İrabın varlığı ya da yokluğu konusundaki ısrarlarda Kureyş lehçesinin irablı bir

⁹² “Allah'tan ancak bilgili kulları korkar.” (Fâtır 35/28)

⁹³ Fück, a.g.e. s. 10- 12

Klasik Arapça olduğu gerçeği ihmal edilir. Bugün konuşulan Arapçaya irab ekleyerek onu literatüre uygun hale getirmek mümkün değildir. Yine Rabin'e göre Kur'an Kureyş lehçesinden veya halk dilinden oluşturulmuş olsaydı, sessiz harflerden oluşan ana çatıyı değiştirmeden yapılan hiçbir inceleme onu normalde olduğu kadar klasik dile benzetemezdi. Kur'an dili edebî dil literatürünü kabul etmiş olsaydı, irabı da kabul etmeye ihtiyaç duyacaktı. İrab özelliği öyle önemli tutuldu ki dilin kendisinin kullanımındaki aynı kelime ile; irab ile isimlendirildi. Fück'e göre Nahl Suresinin 130. ayeti (و هذا لسان عربي مبين) Muhammed'in bedevî Arap ifadesini kullanırken bilinçli olduğunun isbatıdır. Rabin bu konuda Fück'ün görüşüne katılır. Çünkü Kur'an'da bunun dışında başka yerlerde "Arap" ifadesi ile "bedeviler" kastedilir.⁹⁴

Arap araştırmacılar ve müsteşrikler irab konusunda pek çok araştırma yapmış, farklı fikirler ortaya koymuşlardır. Kur'an-ı Kerîm'in önceden irablı olmayıp nahivciler tarafından irab ile şekillendirildiği de, Cahiliye şiiri ve İslam döneminin bedevi Araplarının şiirlerinde irab alametlerinin tam olarak kendisini gösterdiği de söylenmiştir. Görüldüğu gibi irab, alimler arasında çok farklı şekillerde değerlendirilmiştir.

3.4. İslamiyetin Arap Diline Etkisi

Arap toplumu güzel söz söylemeye çok önem veriyordu. şiir ve edebiyat onlar için vazgeçilmezdi. Çeşitli panayırlar kurar, edebî yarışmalar düzenler ve en çok beğerilen yedi şairin kasidelerini Kabe'nin duvarına asarlardı. Çocuklarının Arapçayı en güzel biçimde konuşmalarını sağlamak için onları küçükken çöldeki sütannelere verirlerdi. Hz. Muhammed peygamberlik mesajını tebliğ etmeye işte böyle bir toplumda başlayacaktı. Nitekim ilim ve edebiyat açısından mükemmel olan Kuran-ı Kerim tüm Arapları etkiledi ve onları şaşkına çevirdi.⁹⁵

İslamiyetin doğuşuyla Araplar için yeni bir ufuk açılmıştır. Araplar kendilerini Kuran üzerinde düşünüp değerlendirmeye vermişlerdir. Gün geçtikçe insanlar kulağa hoş gelmeyen ifadeler kullanmaktan uzaklaşmış, konuşmada ölçülü olmaya gayret

⁹⁴ Rabin, a.g.m. s.216

⁹⁵ Turgay, Nurettin "*Kuran ve Arap Dili*", Diyanet İlmî Dergi c:34, sayı:3, 1998, s.71.

etmişlerdir. Nitekim Peygamberin beyanında yersiz uzatmalar, karışık ifadeler yoktu. İslamın gelişi ile birlikte Arap edebiyatının edebî sanat ve ifadelerinde tema ve hedefinde gelişmeler görülmüştür. Kur'an insanların mizaçlarını da yumuşatmış, dillerine belîğ ve net bir ifade katmıştır. Elbette bu bir süreç dahilinde olmuş, birden bire değil, aşamalı olarak yaşanmıştır.⁹⁶

Kur'an'ın Arap diline çeşitli açılardan faydası olmuştur. Öncelikle Arapçayı lehçelere bölünüp yok olup gitmekten korumuş ve dilde birliği sağlamıştır. Arap olmayanlardan Müslüman olanlar herhangi bir baskıya maruz kalmadan seve seve Arapçayı öğrenmeye başlamışlardır. Kur'an tüm inananların kitabı olduğu için Arapça da tüm müminlerin dili haline gelmiştir. Kur'an sayesinde Arapça devletin resmi dili olmuştur. Yüce Allah Kitabında Kur'an'ın kıyamete kadar ebedî kalacağını bildirmiştir. (el- Hicr 15/9) Bu vesile ile Arapça ölümsüzlük kazanmıştır. Kur'an Arap diline yeni kelimeler kazandırdığı gibi, Arap dilinde var olan bazı kelimelerin anlamını genişletmiş veya değiştirmiştir. Bazen de kelimeyi anlam kaybına uğratmıştır. Yine İslamiyetin gelişiyle bazı kelime ve terkipler kullanılmamaya başlanmıştır.⁹⁷

İslamiyetin doğuşuyla birlikte hadis, kelim, nahiv gibi dinî ve edebî ilimler gelişmiş ve bu konularda yazılan kitaplar Arap dilinin gelişmesinde etkili olmuştur. Dilbilgisi kuralları da Kur'an'a göre belirlenmiş, böylece Arap dili ölümsüzleşmiştir. Yine İslamın gelişiyle müslümanların yaşadıkları topraklarda beş vakit ezan Arapça olarak okunmuştur. Hz. Muhammed'in mübarek sözleri de Arap dili için yepyeni bir gelişme sebebi olmuş, dile yeni kelime ve kullanımlar kazandırmıştır.⁹⁸

3.5. Modern Dil Çalışmalarının Değerlendirilmesi

Dil, ciddi sapmalarla bütünüyle değişik bir yapı sunabileceği gibi yapısını koruyabilir de. Arap sentaksı üzerine yapılan yeni çalışmalar, ortaçağdaki sistemle ilişkisini koparmamakla birlikte büyük oranda ondan ayrılır. Reckendorf, Arap

⁹⁶ Hafacî, Muhammed Abdumunim, " *İslamiyetin Arap Toplumuna ve Diline Etkisi*" çev. Emine Ersöz, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2003/2, sayı:11, s.190-192

⁹⁷ Turgay, Nurettin, a.g.m. s. 75-77, Hafacî, Muhammad Abdumunim, a.g.m. s. 188-189, Küçükkalay, H. " *Kur'an Hadis ve İslamiyetin Arap dili üzerindeki Tesirleri*" İslam Medeniyeti dergisi, c. 1, sayı:5, İstanbul, 1967, s. 45-46

sentaksıyla ilgili yapılan yeni çalışmaların, dilcilerin sistemiyle benzerlik gösterecek şekilde sıradan görüşler ileri sürdüğünü düşünür.

Modern dil bilimin Avrupa dilleri gramerine olan yaklaşımı geleneksel yaklaşımdan köklü bir şekilde ayrılır. C. Rabin de yeni çalışmalarda Arap dilcilerinden bağımsız olarak sonuçlara ulaşmaya çalışılması gerektiği kanaatindedir. Bunun nedenini açıklarken o dönemin (6-8 yy) edebî kalıntılarına sahip olduğumuzu hatırlatır ve bu kalıntıları dört grupta ele alır:

1. İslam öncesi ve erken dönem İslam şiiri: Otantiklik açısından şüphelidir. Gramercilerin bir takım anlaşılmazlıkları önlemek için tekrar şekillendirdiği bir taklit olma ihtimali vardır. Yine de İslam öncesi dil çalışmaları için birinci sınıf bir kaynak oluşturmaktadır.

2. Kur'an: Gramere etki eden pek çok farklı biçim vardır. Bu konuda dilcilerin büyük çaplı bir saldırısı olduğu itiraf edilmelidir. Fakat ünsüzlerden oluşan çatı dikkatle muhafaza edilmiştir.

3. Hadis: Goldziher tarafından ortaya konulan otantiklik problemi bugünlerde inkar edilir. Modern tahminlere göre çoğu hadis İslam'ın ikinci asrının başlarına yani dilbilimin gelişiminden önceki döneme dayanır. J. L. Pollard, Buhârî ve Müslim'de gördüğümüz şeklin, bir kısmı şiirden alınmış olan sözcüklerin ve artık kullanılmayan ve uydurma lehçelerden alınmış kelimelerin girmesiyle oldukça değişmiş olduğunu, aynı hadislerin eski versiyonlarında bunların bulunmadığını iddia eder.

4. Tarih çalışmalarında elde edilen az miktardaki papirus ve dökümanlar: Bir takım antlaşma ve mektupları içerir.⁹⁹

Orta çağlı Müslüman yazarlar genel olarak şu iki noktada ittifak etmişlerdir:

- (1) Şiirlerde kullanılan dil ile orta ve doğu Arabistandaki bedevilerin konuştuğu dil aynıdır
- (2) Kur'an'ın dili, Peygamberin konuştuğu dil yani Kureyş lehçesi idi.

⁹⁸ Küçükcalay, a.g.m. s. 78

⁹⁹ Rabin, a.g.m. s. 213

Onlar gerçekte Kur'an dili ile şiirlerdeki dilin aynı olduğuna ve bunun Arapçanın en iyi ve en katışıksız halini göstrediğine inandıkları için onlardan bazıları Kureyş lehçesinin diğer Arap lehçelerinin en doğrusu olduğu sonucuna varmışlardır. Aynı zamanda dilciler lehçeler arasında oldukça fazla farklılıklar olduğunu gizlememiş, aksine bunları büyük bir gayretle toplamışlardır. Böylece en azından bu lehçeler hakkında kısmî bir yeniden inşaya ulaşmak mümkün olmuştur. Modern çağda bu ifadelerin birbiri ile uyuşmadığı düşünüldü. Bazı durumlarda bu iki durumdan biri alınıp diğeri reddedildi. Mesela Taha Hüseyin Arapça ile Kureyş lehçesinin benzerliğini kabul etmiş ve Hicazlı şairlere atfedilenler hariç, İslam öncesi Arap şiirinin sahtesinin yapıldığı kanaatine varmıştır. K. Vollers, Necid ve Yemame bedevilerinin klasik Arapçanın bir türünü konuştukları görüşünü kabul etmiştir. Ayrıca Kur'an'ın bu dilde düşünülmemeyeceği sadece o dile uyması için geniş çaplı bir düzeltme işlemi yapıldığı sonucuna varmıştır.

Klasik Arapçanın, onu şiirlerinde kullanan şairler tarafından konuşulan bir dil olmadığını ilk iddia eden J. G. Wetzstein'dir. Bu görüş konuyu bütünüyle tartışan Avrupalı yazarların neredeyse hepsi tarafından kabul görmüştür. Onlar klasik dilin tüm eski lehçelerden farklı olup asıl lehçelerden biri veya bir kaçı üzerine kurulu olduğuna inanmışlardır.

Farklı görüşlerin varlığı burada da kendisini gösterir. Câhiliyye şiiri, Kur'an, hadis ve tarihî dökümanlar değerlendirilmekte ve yeni çalışmalara imza atılmaktadır. Bu çalışmalarda ortaçağlı sistem göz önünde bulundurulmuş, bununla birlikte yeni fikirler, gelenekten uzak yaklaşımlar ortaya çıkmıştır.

4.SONUÇ

Klasik Arapça denildiğinde ilk akla gelen bugün elimizde olan en eski edebî metinler ile Kur'an-ı Kerîm ve hadiste gördüğümüz lehçeler üstü Arapçadır.

Arapların Arap olmayan unsurlarla karışması neticesinde diller arasında karşılıklı bir etkileşim gerçekleşmiştir. Bu etki ile ki Arapça çeşitli bölgelerde çok değişik lehçelere dönüşmüştür. Özellikle gırtlak yapıları fasih Arapçayı telaffuz etmeye uygun olmayan milletler Arapçayı telaffuz yönünden oldukça basitleştirmişlerdir.¹⁰⁰

M.6. y.y'ın ortalarında lehçeler ve kabileler arasında ortak olan bir edebî lehçe mevcuttu. Şairler kendi kabilelerinde kullanılan lehçeden kelime hazinesi bakımından faydalanmakla birlikte şiirlerinde bu ortak lehçeyi kullanıyorlardı. Böylece şairler ve onların şiirlerini ezberleyerek yayan râvîler vasıtasıyla bu ortak lehçe (el-Arabiyye, koine) bütün Arap yarımadasına yayıldı.¹⁰¹

Şairlerin halktan üstün bir dil ilmine sahip olduğu herkes tarafından kabul edilen bir gerçektir. Farklı kabilelere mensup şairler kendi milletleriyle beraberken elbette kendi lehçeleri ile konuşuyorlardı. Fakat şiir ve edebiyat söz konusu olduğunda, örneğin panayırlarda, orada geçerli olan, üst kesim tarafından kabul gören ortak dili kullanıyorlardı.

Tartışma konusu olan; bu ortak dilin hangi büyük lehçe veya lehçelere dayandığıdır. Eski alimler dil özellikleri üzerinde durarak bu konuyu araştırmışlar, daha sonraki alimler bu ortak dilin esasının Kureyş lehçesi olduğunu kabul etmişlerdir. Bunun yanında farklı bir takım lehçe veya lehçe gruplarının da Klasik Arapça'da belli oranlarda payı vardır. Alimler tarafından fasih olduğu kabul edilen lehçeler Hicaz ve Necid'de, Fars Körfezi sahillerine doğru Necid'in doğusunda yaşayan kabileler ile bunlara komşu olan kabilelerin lehçeleriydi. Bunun yanında Kureyş lehçesini de

¹⁰⁰ Çetiner, Bedrettin, "Arap Aleminde Fasih Dil- Ammi Dil Mücadelesi" M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1989-1992, 7-10, s. 349

¹⁰¹ Çetin, "Arap-Dil" s. 282

kapsayan Hicaz lehçesi ile doğudaki Temim'e bağlı kabilelerin lehçeleri arasında da farklar vardı. Klasik dil bazen bir grubun bazen diğerinin özelliğini taşıymaktaydı.¹⁰²

Ortak edebiyat dilini başka hiçbir lehçeye hisse vermeden sadece Kureyş lehçesine dayandırmak doğru olmaz. Tamamen Kureyş lehçesinden oluşmuş bir ortak dili kabul edersek, o zaman Kureyş lehçesinin ne olduğu sorusu ile karşılaşırız. Nitekim şiir dilinde Kureyş lehçesinde var olmayan kelime ve kullanımlara da rastlamaktayız. Bu nedenle Kureyş lehçesini aşırı derecede yüceltenlerin görüşlerini "ideolojik" veya "duygusal" diye nitelendirebiliriz. Bu demek oluyor ki ortak edebiyat dilinin esası Kureyş lehçesidir. Fakat bunun yanında diğer bazı lehçe ve lehçe gruplarının ortak dile etkisi de inkar edilmemelidir.

Klasik Arapça denildiğinde ilk akla gelen unsurlardan biri de irabdır. Son zamanlarda yapılan araştırmalar ve arkeolojik kazılar sonucu elde edilen veriler irabın Samî dillerin ortak bir özelliği olduğunu ve grubun diğer üyeleri bu özelliği kaybetmişken Arapçanın irab özelliğini koruduğunu gösterir.¹⁰³

Cahiliye şiiri ve İslam döneminin bedevi Araplarının şiirlerinde irab işaretleri tam olarak kendisini göstermektedir. Pek çok alim şekil ve yapı bakımından birbirine benzeyen kelimelerin görevlerinin ancak irab ile anlaşılabilceğini düşünmüştür. Hatta irab olmadan kişinin ne demek istediğinin anlaşılamayacağına dair pek çok örnek sunulmuştur. Yine birçok ayet irabsız bir okuma ile yanlış anlayışlara götürebilmektedir.

Kur'an'ın en büyük iddiası üslup farklılığıdır. Kur'an'da benzerini getirme konusunda insanlığa bir meydan okuma söz konusudur. Hz. Peygamber'in dili de Kur'an diline benzer. Halk dili ile şairlerin dilini ele aldığımızda O'nun dili şairlerin diline yakındı. Böyle olmasına rağmen Hz. Peygamber'in sözlerinde de mananın zaten anlaşılıyor olması sebebiyle veya sözün uzatılmaması amacıyla iraba dikkat edilmeyen yerlere rastlanmaktadır. Bu da gösteriyor ki irab konusunda "Tüm Arap halkı fasih Arapça ile, Kur'an'dakine benzer bir dil ile konuşuyordu" diyecek kadar uç noktaya gitmek gereksizdir.

¹⁰² A.e. s. 282-283

İrab konusunu Lübnan Üniversitesinde Fıkhu'l-Luga profesörü Emil Bedi' Yakub'un şu sözü ile tamamlayabiliriz: "Tartışma kabul etmiyen bir gerçektir ki, müslüman Arabın, Arapça'nın dil ve edebiyatında mütehasıs kişinin ve her hangi bir Arap aydınının irabı bir yana bırakarak Kur'an-ı Kerîm'i ve büyük kültürümüzü anlaması mümkün değildir."¹⁰⁴

¹⁰³ Râfiî, Mustafa Sadık, *Tarih-u Adabi'l-Arab*, Beyrut, 1394, I, 76; Abdullatif, Muhammed Hamase, *el-Alâmetü'l-İrabiyye fi'l-Cümle*, s. 125; Dayf, Şevki, a.g.e, s. 106

¹⁰⁴ Yakub, Emil Bedi', *Fıkhu'l-Lugati'l-Arabiyye ve Hasâisuhâ, Dâru'l-İlmi'l-Melâyin*, Beyrut, 1986, s.143

5. KAYNAKLAR

- ABDULLATİF, Muhammed Hamase, *el-Alâmetü'l-Îrabiyye fi'l-Cümle*, Kuveyt 1984
- AMÂYİRA, İsmail Ahmed, *Neş'etü'd-Dirâsâti'l-Arabiyye*, Dâru Vail 3. baskı, 2002
- BROCKELMANN, Carl, *Fıkhu'l-Lugâti's-Sâmiyye*, Camiatü'r-Riyad, 1977/1397
- BUHARÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b.İsmail, *es-Sahih*, Kitâbu Fedâilü'l-Kur'an
- ÇETİN, Nihat M. " *Arap-Dil*" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1991, c. 3
- ÇETİNER, Bedrettin, " *Arap Aleminde Fasih Dil- Ammi Dil Mücadelesi*" M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1989-1992, 7-10
- DAYF, Şevki, *el-Asru'l-Câhili*, Dâru'l-Maarif, 3. baskı, c.1, 1119
- , Şevki, *el-Edebü'l-Arabî el-Muâsır fi Mısır*, Daru'l-Maarif, Kahire, 7. baskı
- ENİS, İbrahim, *Min Esrâri'l-Luga*, Kahire 1966
- ESAD, Abdül Kerim, *Min Hadîsi'n-Nahvi ve'n-Nuhat*, Mecelletu'd-Dare 1986/1 Riyad
- FERGUSON, Charles, "The Arabic Koine", *Language*, 35/4
- FERİHA, Enis, *el- Lehecat ve Uslûbu Dirâsetiha*, Daru'l-Cîl, Beyrut, 1989/1409
- FREEMAN, Andrew T. "The Nature of Old Arabic and its Change into Middle and then Modern Arabic"
Çevrimiçi: http://www-personal.umich.edu/~andyf/hist_arab.html
- FÜCK, Johann, *el- Arabiyye*, Mektebetü'l-Hancî, Mısır, 2003/1424
- GÜNDÜZÖZ, Soner, "Klasik ve Modern Arapçanın Tarihsel ve Filolojik Sınırları" *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, yıl: 3, sayı: 8, Kış 2003

- , Soner, “*Nahiv ve Sarf İmlerinin Doğuşu Üzerine*” Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi, sayı: 9, Samsun, 1997
- HAFACÎ, Muhammed Abdumunim, “*İslamiyetin Arap Toplumuna ve Diline Etkisi*” çev. Emine Ersöz, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2003/2, sayı:11
- HUSAMUDDİN, Kerim Zeki, *el-Arabiyye Tattavvur ve Tarih*, el-Mektebetü'l-Lugaviyye, Mısır, 1422/ 2002
- İBN CİNNÎ, Ebu'l-Feth Osman, el- Hasâis, *Dâru 'l-Kütübü 'l-İlmî*, Beyrut, ts.
- İBN FÂRİS, Ebu'l-Hüseyin Ahmet, *Es-Sâhibî Fî Fıkhı'l-Luga*, Kahire, ts.
- KARADAVUT, Ahmet, “*Arap Dilinde Lahn'ın Doğuşu*” Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 7, 1997
- el-KARÎ, Abdul Aziz, *Dirâsât fî Usûli'l-Lugati'l-Arabiyye*, Beyrut ts.
- KÜÇÜKKALAY, Hüseyin, “*Kur'an Hadis ve İslamiyetin Arap Dili Üzerindeki Tesirleri*” İslam Medeniyeti dergisi, c. 1, sayı:5, İstanbul, 1967
- , Hüseyin, *Kur'an Dili Arapça*, Deniz Kuşları Matbaası, Konya, 1969
- Medhal ila Nahvi'l-Luğati's-Samiyye*, Komisyon, çev. Mehdi el-Mahzumi; Abdulcebbar el-Muttalibi, Beyrut 1993
- MEKREM, Abdul Âl Salim, *Zavâhiru'l-Lugaviyye*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1. baskı, 1409/ 1988
- Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, c.1, İstanbul, 1940- 1988
- el-MUBAREK, Mazin, *Nahve Va'yin Lugavi*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1979
- ONAT Naim Hazım, *Arapçanın Türk Diliyle Kuruluşu*, TDK Ankara 1944, 1/1
- RABİN, Chaim, “*The Beginnings Of Classical Arabic*” , What The Koran Really Says, Ibn Warraq, 2002 New York , içinde
- er-RAFİÎ, Mustafa Sadık, *Tarih-u Adabi'l-Arab*, I, Beyrut, 1394
- SARMIŞ, İbrahim, “*İraba Yöneltilen Eleştiriler*” Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 5, 1994

- TURGAY, Nurettin "*Kuran ve Arap Dili*", Diyanet İlmî Dergi c.34, sayı.3, 1998
- VAFÎ, Ali Abdulvahid, *Fıkhul-Luga*, Daru'n-Nehda, Kahire , 1945
- VERSTEEGH, Kees, *The Arabic Language*, Edinburg University Press, Cambridge, 2001
- YAKUB, Emil Bedi', *Fıkhul-Lugati'l-Arabiyye ve Hasâisuhâ*, Dâru'l-İlmi'l-Melâyin, Beyrut, 1986
- ZAHÎD, Züheyr Gazi, *fi't-Tefkîri'n-Nahviyyi Indel- Arab*, Mektebetü'n-Nehdati'l-Arabiyye, Beyrut, 1406/ 1986
- ez-ZECCACÎ, Ebu'l-Kasım, *el-İdah fi İleli'n-Nahv*, Tahkik Mazin el-Mubarek, Beyrut 1986